

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Romeinse resten in de Visserstraat te Rumst

Eindverslag van een toevalsvondst

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

TITEL

REEKS

AUTEURS

JAAR VAN UITGAVE

2025

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE

Zicht op de opgraving van werkput 2 vanuit het zuidwesten.

Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Timothy Nuyts

agentschap Onroerend Erfgoed

Koning Albert II-laan 15 bus 236

1210 Brussel

T +32 2 553 16 50

info@onroenderfgoed.be

www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.

This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding

4.0 Internationaal-licentie. Bezoek

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution

4.0 International License. To view a copy of this license, visit

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

<https://doi.org/10.55465/HKMK1711>

ISSN 1371-4678

D/2025/3241/192

////////////////////////////////////

ROMEINSE RESTEN IN DE VISSERSSTRAAT TE RUMST

Eindverslag van een toevalsvondst

////////////////////////////////////

ELLY N.A. HEIRBAUT EN TIMOTHY NUYTS

MET BIJDAGEN VAN
VANESSA VANDENBUSSCHE

INHOUD

Toevalsvondst Rumst Visserstraat

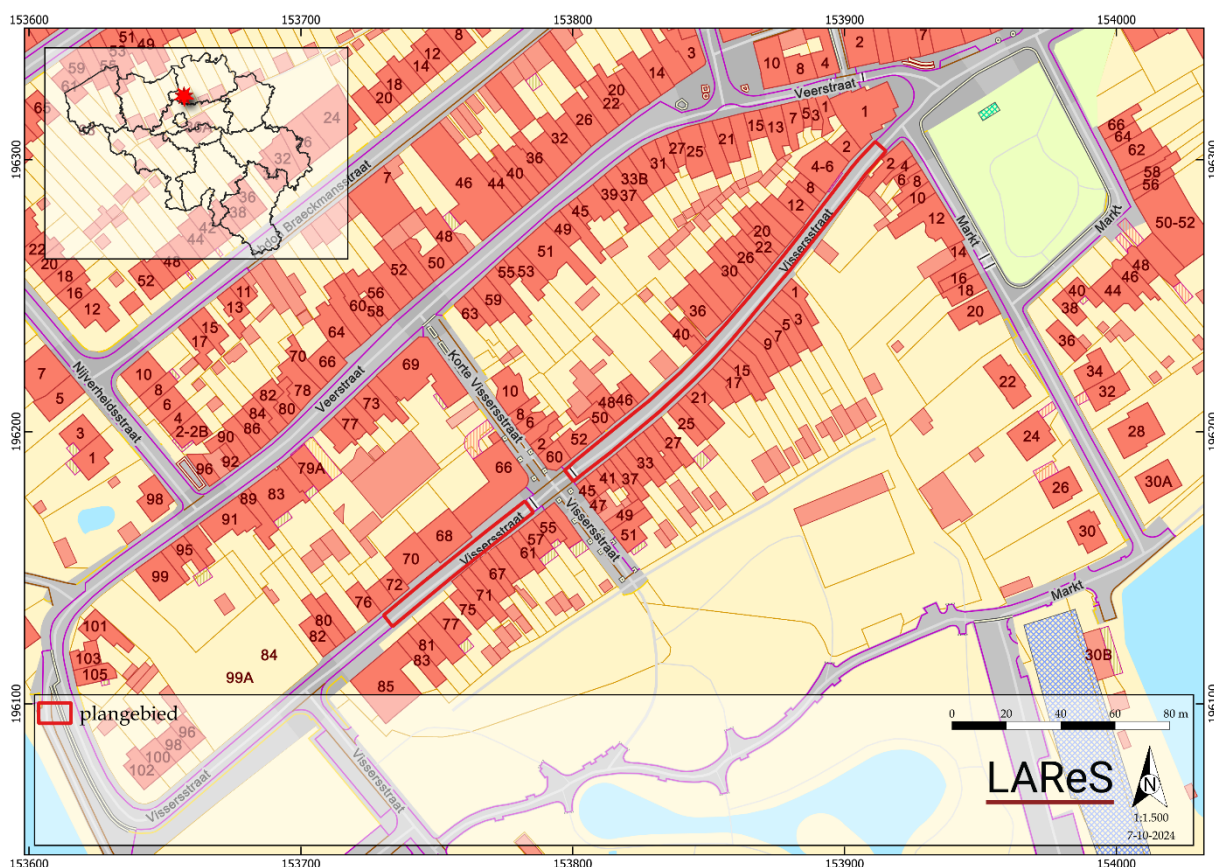
Terreinwerk	Elly N.A. Heirbaut, LARes Timothy Nuyts, LARes Bart van Eyck, LARes Kris Van Den Berge, Kredda Marijn Van Gils, OE Ingrid In 't Ven, OE
Opmetingen en aanmaak kaartmateriaal	Timothy Nuyts
Tekenwerk en plannen	Timothy Nuyts en Bart van Eyck
Fotografie terrein en vondsten	Timothy Nuyts en Bart van Eyck
Rapportage	Elly N.A. Heirbaut Timothy Nuyts Vanessa Vandenbussche, LARes

2025

2 INLEIDING

TIMOTHY NUYTS

In 2021 is een archeologienota opgesteld in het kader van een nieuwe vergunningsaanvraag voor een omgevingsvergunning in functie van de aanleg van een nieuwe, gescheiden riolering, de aanleg van een persleiding en de aanleg van een pompstation in de Visserstraat en Veerstraat in Rumst.¹ De Visserstraat bevindt zich buiten het gebied dat de Romeinse *vicus* op dat moment leek in te nemen. Na analyse van de geplande werken en de impact hiervan op de bodem, is besloten dat er geen verder onderzoek meer diende te gebeuren in het tracé van de Visserstraat en de Veerstraat. Immers, er werd beoordeeld dat de bodem ter hoogte van de straten reeds diepgaand verstoord zou zijn door het uitgraven van de wegkoffer van de huidige weg, en de aanleg van de huidige nutsleidingen en -infrastructuur.

Figuur 2.1. Locatie van het onderzoeksgebied op het GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Het duurde tot het voorjaar van 2024 vooraleer met de uitvoering van deze werken is aangevangen. Op 30 april werd een archeologische toevallsvondst gemeld bij het agentschap Onroerend Erfgoed. Tijdens het uitgraven van het tracé voor de nieuwe riolering aan de noordzijde van de Visserstraat was opgemerkt dat er zich archeologische resten (sporen en vondsten) in de bodem bevonden ter hoogte van huisnummer 66. Een zwarte laag werd opgemerkt waarin fragmenten van bouw materiaal vervat zaten, en lokaal werden andere verkleuringen onder deze laag herkend. Deze verkleuringen werden als sporen geïnterpreteerd. Verschillende fragmenten dakpan en andere bouwkeramiek werden ingezameld, alsook enkele scherven. Op basis hiervan werd vastgesteld dat het om Romeinse resten ging.² Naar aanleiding hiervan werd de rest van het tracé in de Visserstraat opgegraven. De werken werden hiervoor tijdelijk gestaakt. De opgraving verliep omwille van de lokale

¹ Holstein 2021.

² Toevallsvondst dossier 124535.

verkeerscirculatie in twee fasen, volgens de planning van de werken. Voor elke fase werd een aparte toevalsvondstmelding ingediend.

Bij de eerste fase werd de zuidzijde van de Visserstraat van huisnummer 66 tot en met 74 (de noordzijde was reeds door de werken vergraven) opgegraven (een dag terreinwerk door LARes op 21 mei 2024).³

Op de eerste dag van de tweede fase (5 juni) voerde het agentschap Onroerend Erfgoed drie proefputten uit, verspreid over het tracé tussen huisnummers 2 en 60, zodat ingeschat kon worden of de vastgestelde resten over het hele lijntraject doorliepen (fig. 2.2 en 2.3). Dit werd bevestigd, waarna dit deel van de Visserstraat verder werd opgegraven door LARes in vier werkdagen (6 t/m 11 juni).⁴

Dit onderzoek vormt het onderwerp van dit eindverslag.

Figuur 2.2. Situatiefoto tijdens de vaststelling van de toevalsvondst (© agentschap Onroerend Erfgoed).

³ Toevalsvondst dossier 124814.

⁴ Toevalsvondst dossier 125435.

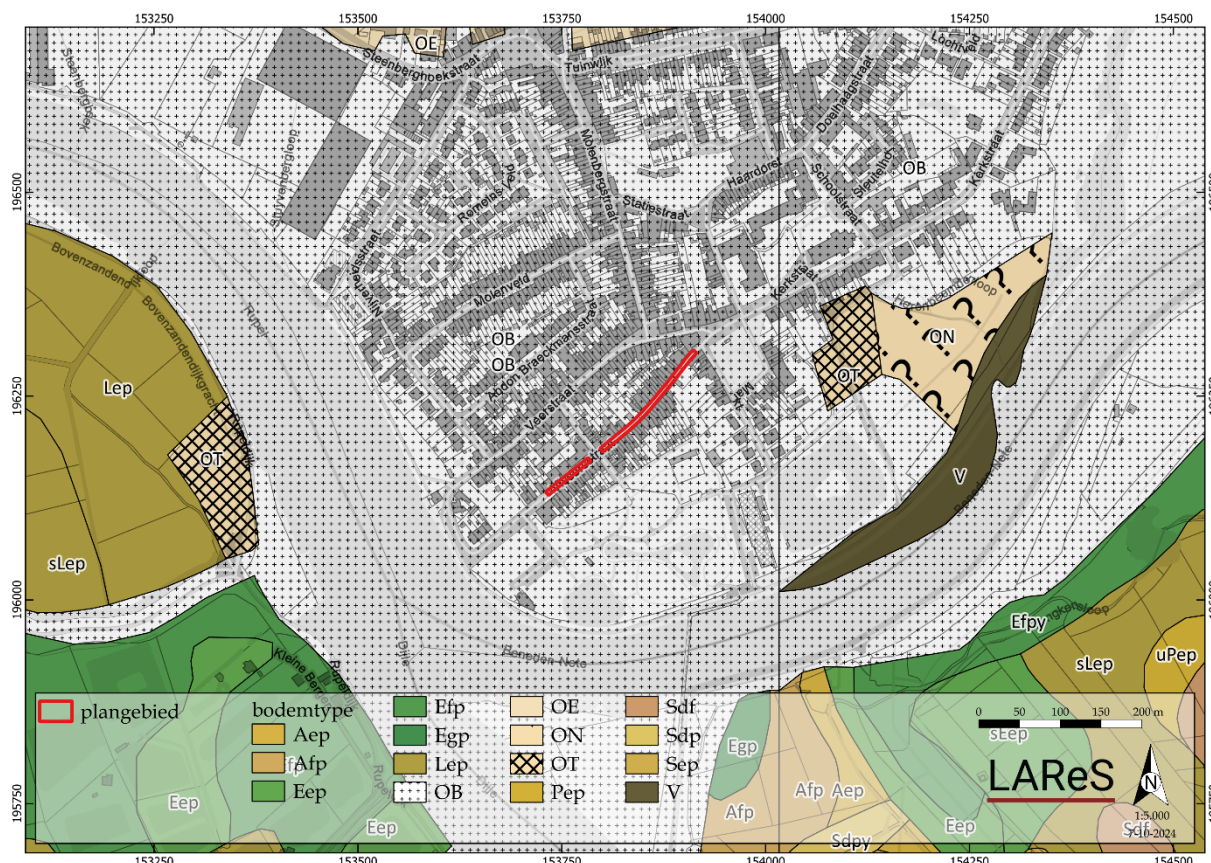
Figuur 2.3. Profielfoto's genomen in de kijkvensters (© agentschap Onroerend Erfgoed).

3 LANDSCHAPPELIJK, HISTORISCH EN ARCHEOLOGISCH KADER

3.1 RUMST: LANDSCHAPPELIJKE LIGGING

TIMOTHY NUYTS

De landschapshistoriek van het plangebied wordt bepaald door de aanwezigheid van de formatie van Boom, lid van Bersele-Waas (tertiair). Tijdens het quartair zijn hierop fluviatiele afzettingen afgezet, die afgedekt zijn door eolische afzettingen van het weichseliaan en/of hellingsafzettingen van het quartair.⁵ Het volledige plangebied ligt in een zone aangeduid als OB (fig. 3.1).

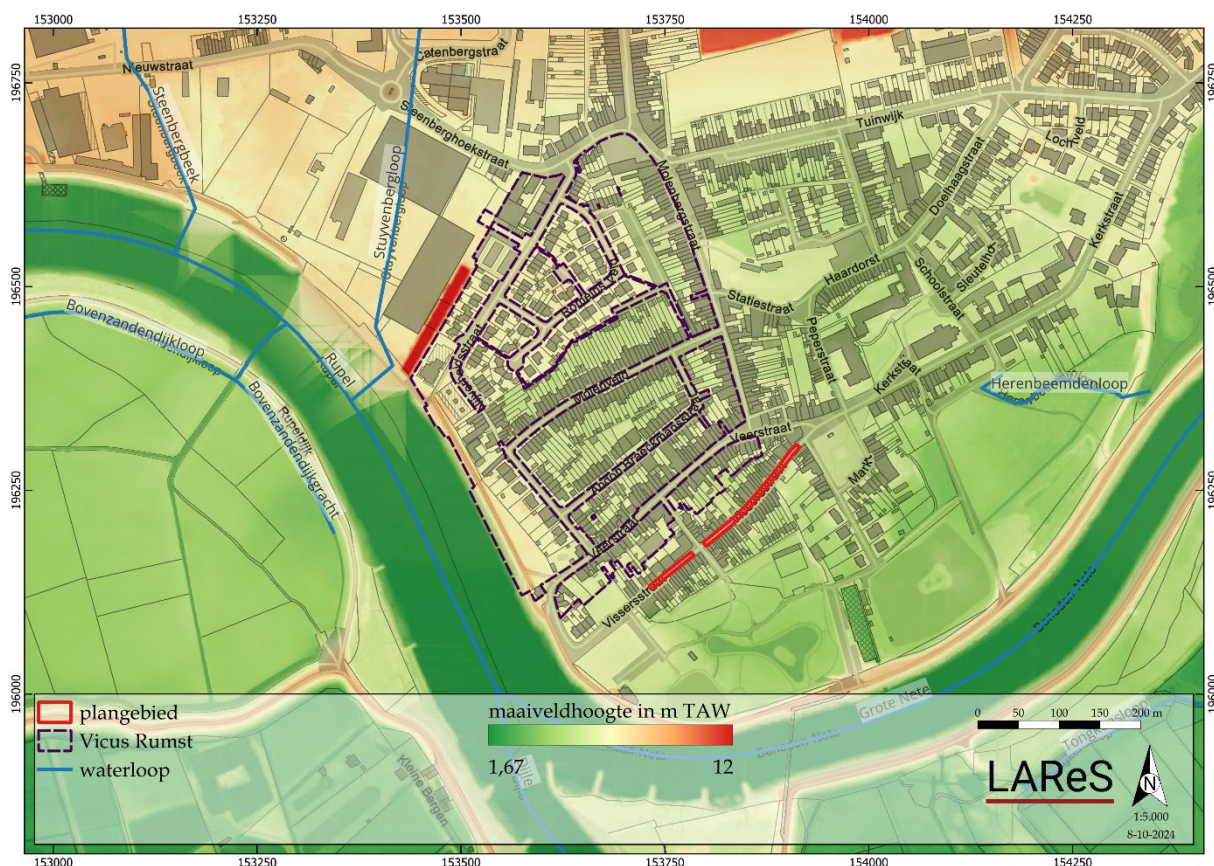

Figuur 3.1. Uitsnede van de bodemkaart met aanduiding van het plangebied (© Digitaal Vlaanderen).

Als de DTM-kaart wordt bekeken (fig. 3.2), dan blijkt de Visserstraat binnen een kleine gradiëntzone te liggen. Het centrum van Rumst, globaal ten noorden van de Visserstraat, ligt hoger. Vanaf het centrum loopt het landschap geleidelijk af in de richting van de lager gelegen rivieren. Omwille van de huidige bewoning geeft een detailopname van het DTM geen verdere informatie. Bij een toevalsvondst aan Visserstraat 86 (10 augustus 2023) werden fluviatiele sedimenten waargenomen die wijzen op een geul vanuit de Rupel.⁶

⁵ www.dov.vlaanderen.be.

⁶ Toevalsvondst dossier 101151.

Figuur 3.2. Uitsnede uit het DTM (© Digitaal Vlaanderen).

3.2 RUMST: HISTORISCH EN ARCHEOLOGISCH KADER

TIMOTHY NUYTS

De landschappelijke ligging van het gebied, met name op de samenvloeiing van de Beneden Nete en de Rupel, maar ook het wat hogere deel van het landschap, maakt dat Rumst een lange bewoningsgeschiedenis kent (fig. 3.3). De oudste bekende vondsten in de omgeving gaan terug tot in het mesolithicum: aan de rand van een vroegere meander van de Dijle/Zenne is een site gelokaliseerd waar talrijke artefacten zijn aangetroffen uit het vroeg- en middenmesolithicum (ca. 9.500 tot 7.000/6.500 voor Chr.).

Ook vondsten uit het laatneolithicum tot en met de vroege bronstijd (ca. 2.500 tot 1.800 voor Chr.) zijn bekend uit de regio.⁷

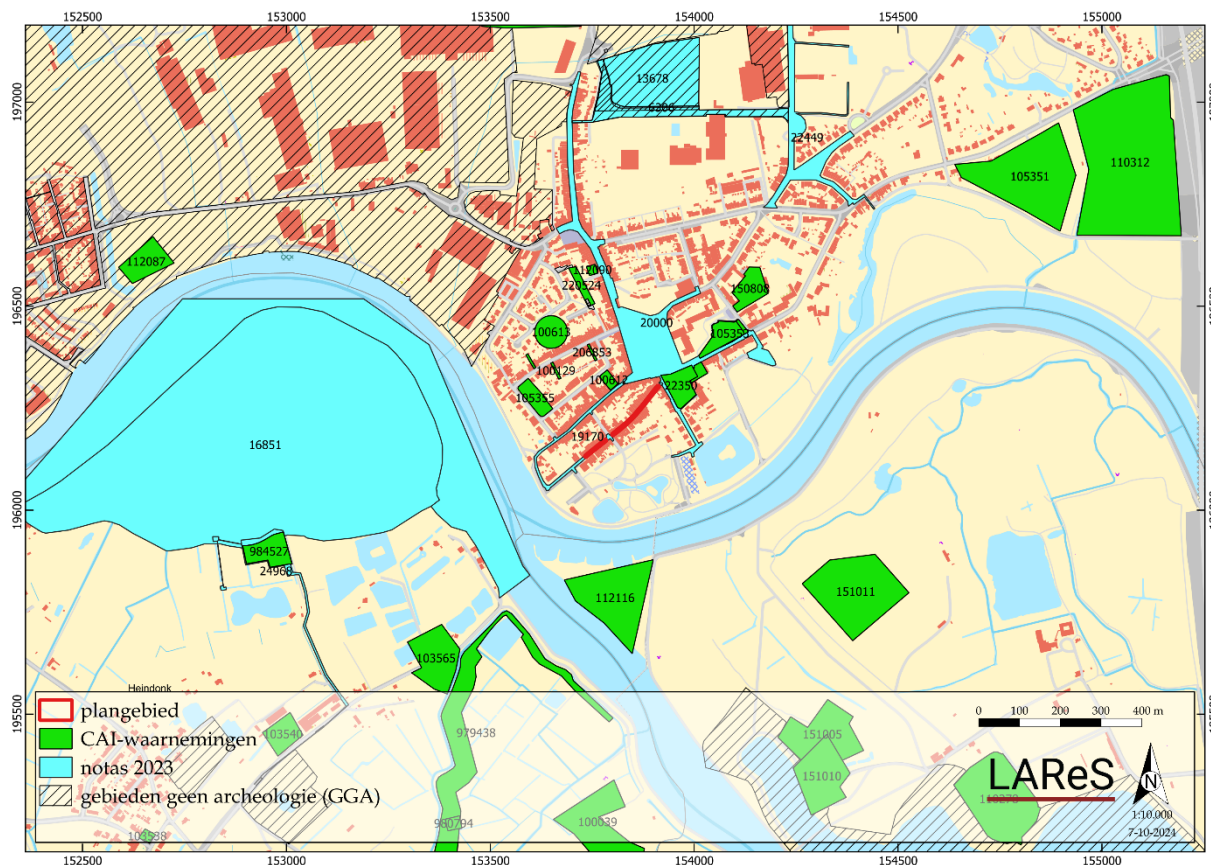
Rumst is het best bekend voor de Romeinse vicus⁸ die zich hier heeft ontwikkeld. Hoewel de algemene datering van de vicus eerder in de midden- tot laat Romeinse periode wordt geplaatst, lijkt er in de 1^e eeuw ook al sprake te zijn geweest van een nederzetting. Dat deze locatie in de loop van de Romeinse tijd steeds belangrijker is geworden, is gemakkelijk te verklaren op basis van de landschappelijke ligging. De rivieren Rupel, Dijle en Nete zijn belangrijk geweest in de scheepvaart (transport van goederen en mensen). Daarnaast vormt de locatie ook het knooppunt van Romeinse heirbanen.⁹ Op de vicus wordt in de conclusies nog dieper ingegaan.

⁷ Inventaris Onroerend Erfgoed, erfgoedobjecten ID: 135357

⁸ Inventaris Onroerend Erfgoed 2024: Vicus van Rumst [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/308246> (geraadpleegd op 4 december 2024).

⁹ Inventaris Onroerend Erfgoed, thema ID: 13698

Het onderzoeksgebied grenst aan een perceel waarop enkele losse vondsten, zoals *terra sigillata* en een nagel, zijn aangetroffen (CAI 100612).

Figuur 3.3. CAI-waarden in de omgeving (© Digitaal Vlaanderen).

Er is sprake van bewoningscontinuïteit aangezien Rumst in de vroege middeleeuwen verder uitgroeide tot een handelscentrum dat bekend stond voor de jaarmarkt, die bezocht werd door lakenhandelaars uit o.a. Duffel en Walem. In de 9^e eeuw beheerden de Berthouts, de heren van het Land van Rumst, de villa van dominicata van Grimbergen.¹⁰ In de middeleeuwen blijft Rumst belangrijk; de kern van het dorp bevindt zich ter hoogte van de Markt en Visserstraat.

3.3 RUMST IN DE ROMEINSE TIJD

ELLY N.A. HEIRBAUT

Het grondgebied van Rumst heeft verschillende archeologische vindplaatsen uit de Romeinse tijd opgeleverd. Sommige daarvan zijn gedeeltelijk of grotendeels opgegraven, andere zijn slechts bekend uit vondstmeldingen. Uit het geheel van vindplaatsen blijkt dat het gebied tijdens de Romeinse tijd een belangrijke rol heeft gespeeld.

De Romeinse nederzetting is gelegen op het kruispunt van de Romeinse wegen naar de nederzettingen van Asse, Elewijt, Kontich en Antwerpen. De oudste vondsten gaan terug tot de 1^e eeuw, maar bewoning loopt door tot de 3^e eeuw. Opgravingen in de dorpskern, en met name op het Molenveld, wijzen uit dat het om een vicus gaat. Talrijke resten van houten huizen met halfondergrondse kelders zijn gevonden maar ook verschillende structuren die wijzen op artisanale activiteiten (o.a. pottenbakkersovens, glasproductie...). Op het einde van de 2^e eeuw/begin van de 3^e eeuw wordt aan het Molenveld (ten noorden van het projectgebied) een militair kamp ingericht bij de vicus. Het einde

¹⁰ Inventaris Onroerend Erfgoed, thema ID: 13698

van de nederzetting en het kamp kan in het derde kwart van de 3^e eeuw gedateerd worden.¹¹ Hoewel de grenzen van de vicus niet goed bekend zijn, kunnen ze op basis van het archeologisch onderzoek wel enigszins beredeneerd worden. Onderzoek aan de oostkant van het Molenveld heeft uitgewezen dat de densiteit aan sporen hier laag ligt, wat kan betekenen dat de rand van de vicus hier ligt. Ten zuidoosten van het Molenveld werden in de Veerstraat losse vondsten uit de 2^e eeuw aangetroffen. Het is niet duidelijk of de Veerstraat de zuidelijke begrenzing van de vicus vormt; het is ook mogelijk dat de rivier de natuurlijke grens vormt. In noordelijke richting lijkt de nederzetting zich verder uit te strekken dan het Molenveld. Tijdens klei-ontginningswerken werden losse vondsten verzameld – het is echter niet duidelijk of het gaat om nederzettingsmateriaal of grafvondsten.¹²

Figuur 3.4. Locatie van de vicus van Rumst. Naar: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/308246>

3.4 DE VISSERSSTRAAT EN OMGEVING OP HISTORISCHE KAARTEN

ELLY N.A. HEIRBAUT

De ontwikkeling van Rumst loopt door vanaf de middeleeuwen in de nieuwe tijd. In tegenstelling tot de eerdere perioden, zijn voor de periode vanaf de 17^e eeuw historische kaarten beschikbaar. De ontwikkeling van de Vissersstraat en de bebouwing eromheen kan vanaf dan goed gevolgd worden. Op de Ferrariskaart (fig. 3.5) is te zien dat de straat reeds bestaat maar dat de ligging mogelijk iets afwijkt van de huidige ligging. Met name de aansluiting met de Markt lijkt vandaag de dag anders te zijn dan in het verleden. Het is niet duidelijk of dit realiteit is, of dat dit te maken heeft met verkeerde georeferentie van de kaart, of een mogelijke fout ten tijde van het opstellen van de kaart. Hoe dan

¹¹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2024: Vicus van Rumst [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/308246> (geraadpleegd op 4 december 2024).

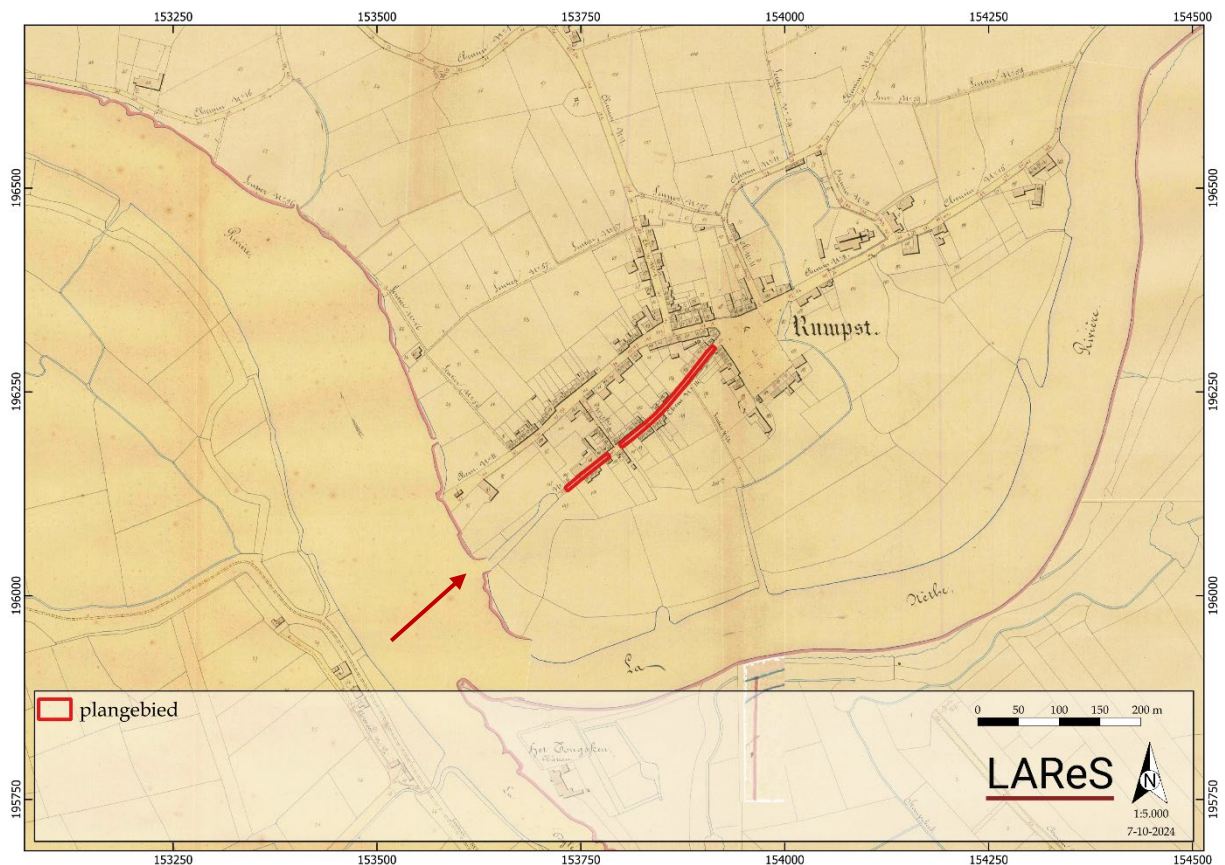
¹² Id.

ook, de straat is duidelijk zichtbaar. Langsheen de straat komen voornamelijk tuinen voor, bebouwing is nog beperkt tot enkele boerderijen. Het gebied ligt nog duidelijk in het niet-verstedelijkte gedeelte van het dorp. In het zuidwesten loopt de straat uit in het drassige gebied dat kenmerkend is voor de hele strook langs de rivieren.

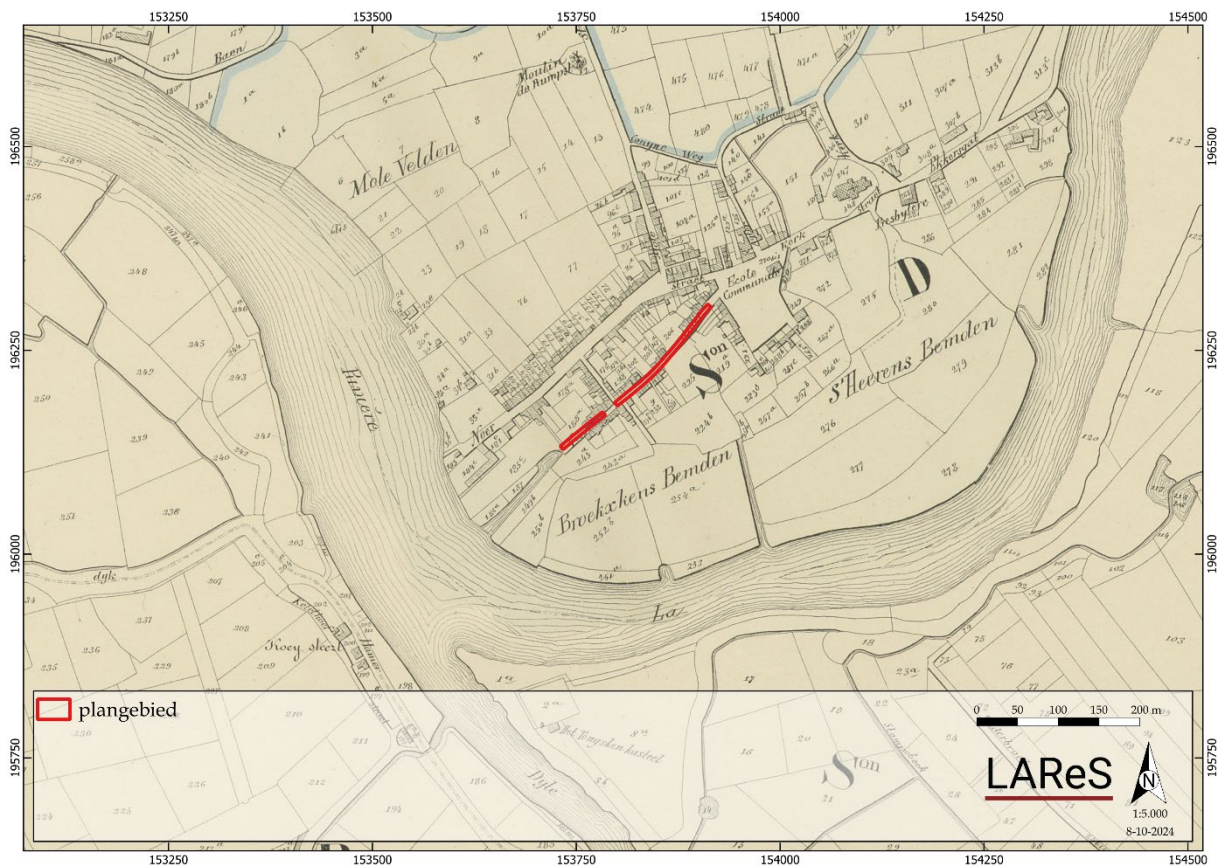
Figuur 3.5. Plangebied op de Ferrariskaart (© Digitaal Vlaanderen).

Driekwart eeuw later is te zien op de Atlas der Buurtwegen (fig. 3.6) dat de straat al meer betrokken is in het dorp zelf: hoewel er nog steeds grote percelen leeg staan aangegeven, is toch ook al duidelijk dat er steeds meer bebouwing langsheen de straat is opgetrokken. De aard van deze bebouwing is niet te achterhalen, maar het lijkt nog steeds om vrij langgerekte gebouwen te gaan waardoor er in eerste instantie toch nog gedacht wordt aan boerderijen. De Visserstraat vormt de meest zuidelijke straat aan deze kant van Rumst; ten zuiden hiervan zijn volledig lege gebieden aangegeven. Zonder twijfel kan de situatie die op het einde van de 18^e eeuw zichtbaar is op de Ferrariskaart ook voor deze periode aangenomen worden: een drassige lage vlakte (beemden) langsheen de rivieren.

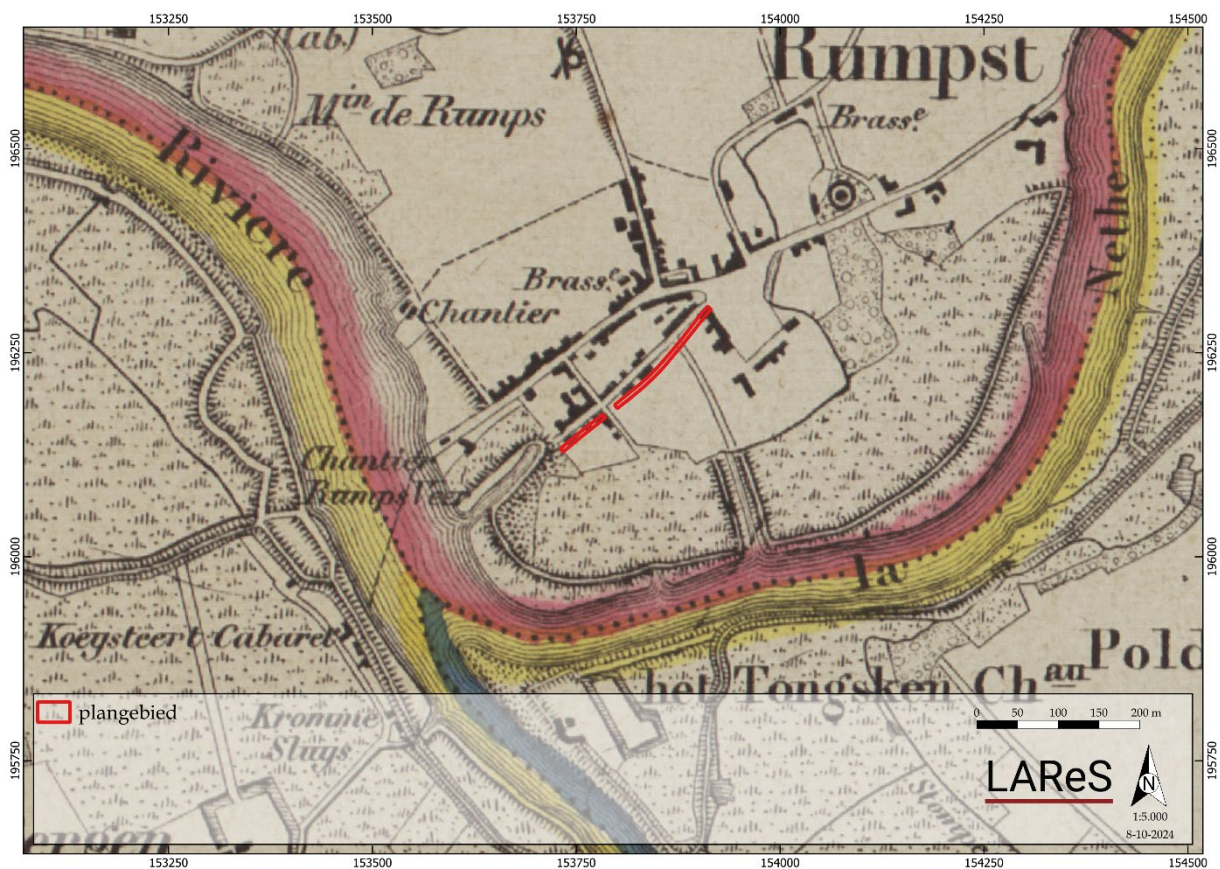

Figuur 3.6. Plangebied op de Atlas der Buurtwegen (© Digitaal Vlaanderen).

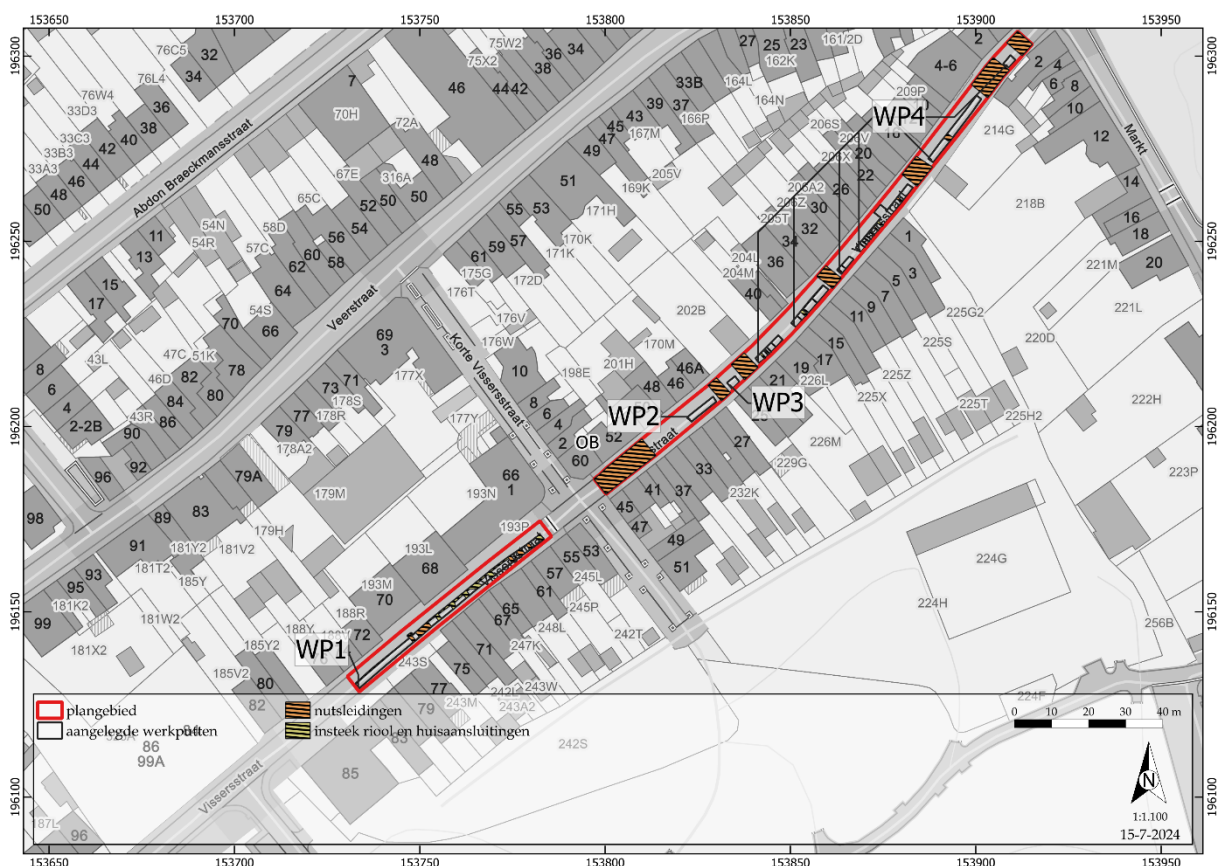
Wat wel opvalt, is dat het zuidwestelijke einde van de straat aansluit op wat een kleine geul lijkt te zijn die in verbinding staat met de Rupel (op figuur 3.6 aangeduid met een rode pijl). Dit vormt mogelijk de oorsprong van de fluviatiele sedimenten die bij een vroegere toevalsmelding werden waargenomen (zie par. 3.1). Deze geul lijkt niet te hebben bestaan op het einde van de 18^e eeuw aangezien ze niet op de Ferrariskaart is weergegeven – het blijft met de interpretatie van de historische kaarten altijd wel zo dat er rekening gehouden moet worden met het feit dat mogelijk niet alles, of mogelijk niet alles realistisch, is ingetekend. Het Popp-kadaster geeft in elk geval wel een zeer gelijkend beeld, zowel wat de bebouwing betreft als de aanwezigheid van het geultje (fig. 3.7). De kaart lijkt over het algemeen iets meer bebouwing weer te geven, maar dit is weinig relevant. De Vandermaelenkaart (fig. 3.8), die grotendeels gelijktijdig is opgesteld met de Poppkaart, geeft in grote lijnen hetzelfde beeld, hoewel opgemerkt moet worden dat de bebouwing wat beperkter lijkt dan op voorgenoemde kaart. De geul in het verlengde van de Visserstraat wordt ook hier weergegeven, maar lijkt breder te zijn dan op de andere kaarten. Tussen de beemden en de rivier lijkt er een weg of dijk te zijn ingetekend, die helemaal tot aan de geul doorloopt.

Figuur 3.7. Plangebied op het Popp-kadaster (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 3.8. Plangebied op de Vandermaelenkaart (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 4.1. Puttenplan op het GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Het eerste stuk van het tracé is opgenomen in werkput 1. Werkputten 2 en 3 zijn kleinere putten omdat dit beter uitkwam in verband met de aanwezigheid van kabels en leidingen. De rest van het tracé is onder werkput 4 geadministreerd.

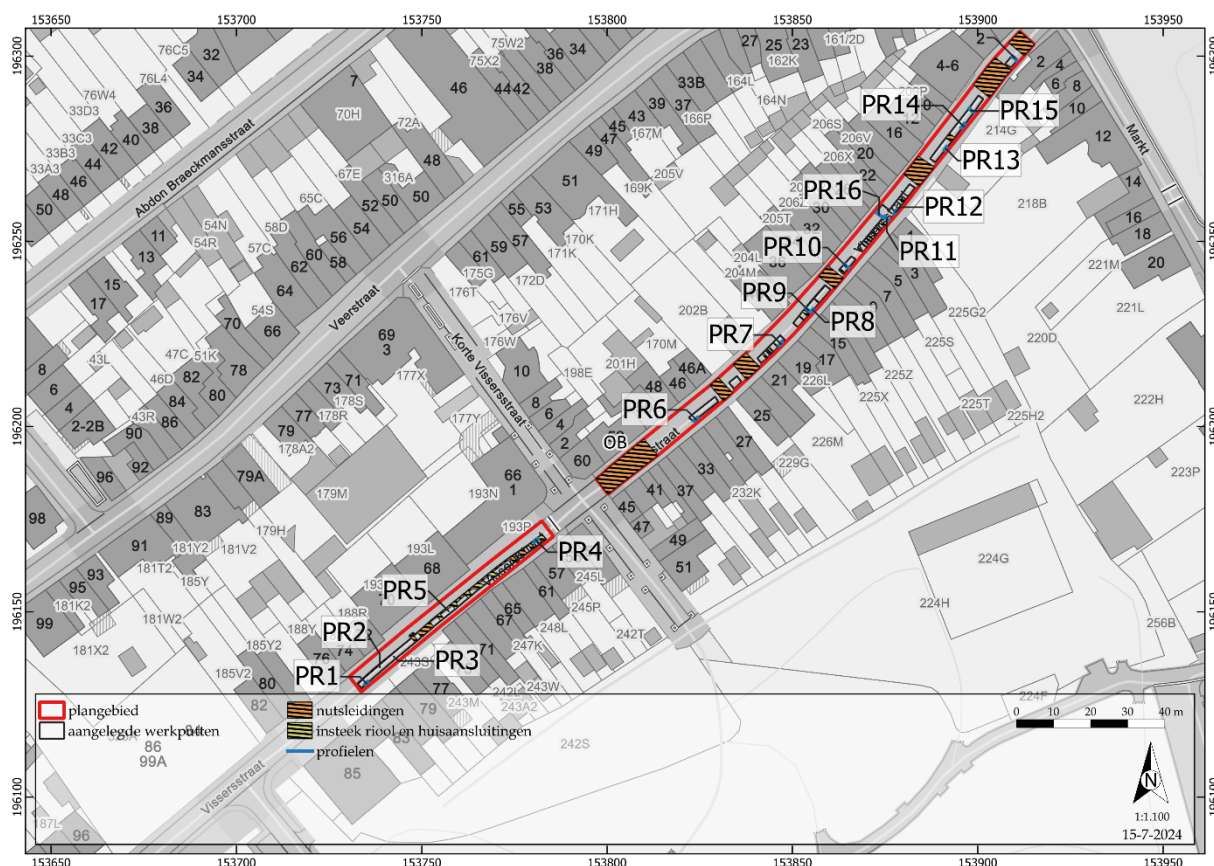
De drie kijkvensters die tijdens de werfcontrole door het agentschap OE zijn gemaakt, zijn niet als dusdanig op het puttenplan opgenomen. Het eerste kijkvenster bevindt zich ten zuidwesten van werkput 2, en leverde alleen inzicht op in lagen. De andere twee kijkvensters zijn opgenomen in de werkputten en vervallen daardoor administratief.

Sporen en putten zijn ingemeten en getekend met een GPS. Vlakken en sporen zijn gefotografeerd.

Alle sporen zijn gecoupeerd, getekend en afgewerkt. Hierbij zijn ook alle vondsten verzameld en toegeschreven aan bepaalde vullingen.

4.2.2 Putprofielen

Er zijn in totaal 17 profielen aangelegd. Hierbij werd het eerste bodemprofiel (P1) aangelegd in het meest zuidwestelijke deel van het plangebied. Het laatste profiel (P17) werd aangelegd in het meest noordoostelijke deel van het plangebied/Visserstraat (fig. 4.2). Deze profielen zijn opgeschaafd, gefotografeerd en getekend. Een kleine opmerking hierbij betreffen profielen P2, P3 en P5. Deze bodemprofielen werden bekomen door het plaatsen van enkele boringen om de diepte van de opgevulde geul te bepalen, aangezien deze diepte zich onder de diepte der werken bevindt.

4.3.1.6 Aanbevelingen

30. Welke onderzoeken zijn in de toekomst nog mogelijk en wenselijk, op basis van de uitgevoerde assessments van de resultaten van de opgraving?
31. Welke analyses kunnen in de toekomst worden uitgevoerd om de kennis over deze site en in de bredere zin de regio te verfijnen en/of bij te stellen?
32. Welke conserveringsmaatregelen moeten genomen worden om een goede bewaring en toekomstig onderzoek te garanderen?

4.4 ASSESSMENT

TIMOTHY NUYTS

4.4.1 Bodenkunde

De profielen bestaan voor het grootste gedeelte uit menselijke sporen en lagen. Het gaat zowel om sporen uit de Romeinse tijd als sporen uit een recenter verleden. De meeste lagen zijn door menselijk handelen ter plaatse gekomen. Zo zijn de bovenste pakketten die in de profielen zijn geregistreerd, duidelijk opvullings/ophogingslagen. Verder zijn ook natuurlijke lagen herkend: het gaat om de moederbodem maar er lijken ook vullingen te zijn die gerelateerd zijn met geulafzettingen.

Er zullen enkele referentieprofielen worden beschreven.

4.4.2 Sporen

De weinige sporen die zijn aangetroffen, zullen allemaal worden uitgewerkt voor zover mogelijk. De sporen bevinden zich in de putwanden, waardoor er weinig informatie uit afgeleid kan worden. In de uitwerking van de sporen zal de onderstaande uitwerking van vondsten betrokken worden. Sporen zullen worden beschreven en gedateerd.

4.4.3 Vondsten

Tijdens het onderzoek zijn 114 vondstnummers uitgedeeld. De vondsten omvatten aardewerk, bouw materiaal, botmateriaal, steen en metalen voorwerpen die met de metaaldetector aangetroffen zijn. Er is besloten dat al het materiaal geanalyseerd zal worden.

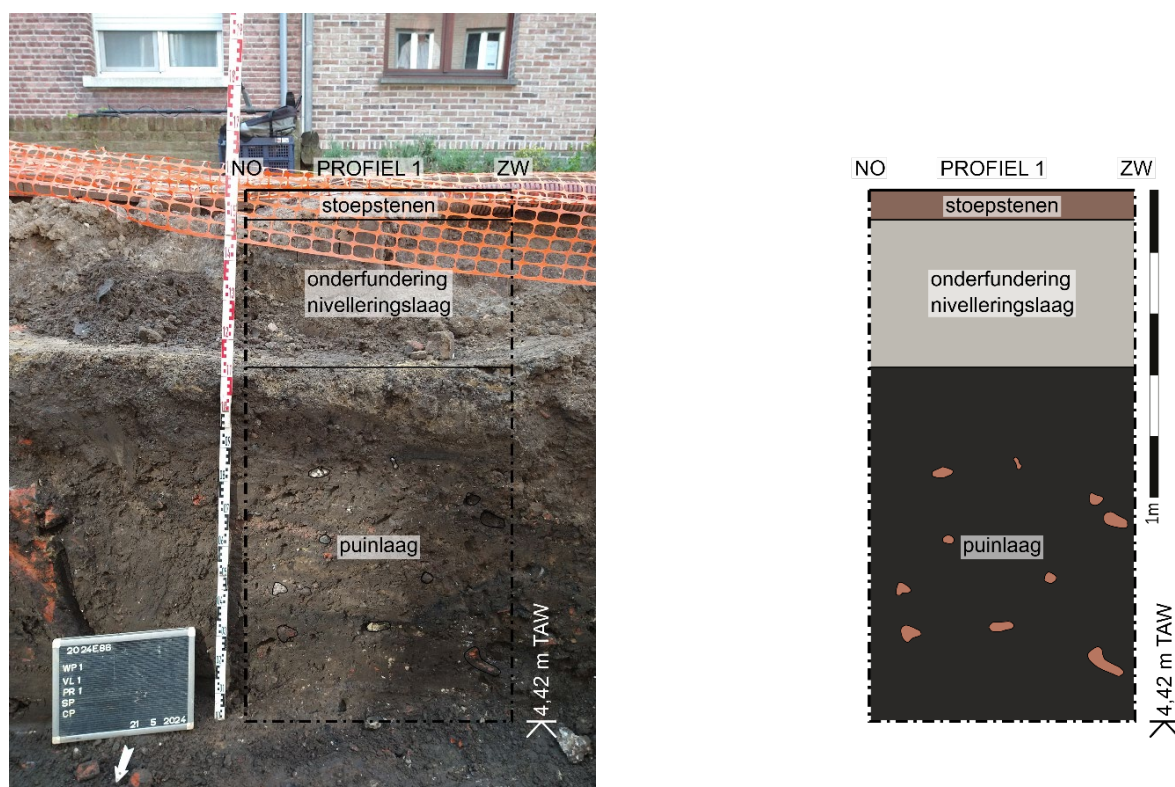
5 BODEMOPBOUW

TIMOTHY NUYTS

Op de bodemkaart van Vlaanderen staat het projectgebied en het volledige tracé van de Visserstraat gekarteerd als 'bebouwde zone' (OB). Binnen deze bebouwde zone veronderstelt men dat de bodem reeds sterk werd geroerd/beïnvloed door antropogene activiteiten in het (recente) verleden.

Bij het uitvoeren van het veldwerk zijn in totaal 17 profielkolommen aangelegd om een beter inzicht te verkrijgen van de aanwezige bodemopbouw onder de huidige Visserstraat. Alle aangelegde bodemprofielen zijn van het type A-op-C, waarbij de moederbodem/C-horizont rechtstreeks wordt afgedekt door één of meerdere A-horizonten. Zes van de aangelegde bodemprofielen (P1, 4, 6, 11, 13 en 17) zijn representatief voor het volledige onderzochte tracé van de Visserstraat en kunnen als referentieprofielen beschouwd worden. Hierbij situeert het eerste profiel (P1) zich in het meest zuidwestelijke deel van het plangebied. Het laatste profiel (P17) situeert zich in het meest noordoostelijke deel van het plangebied/Visserstraat.

In P1 (fig. 5.1) situeert zich onder de huidige bestrating en onderfundering een dikke bruine puinlaag met baksteenfragmenten, houtskoolspikkels en enkele scherven aardewerk. Onder deze puinlaag bevindt zich een donkergrijs pakket. Aangezien de diepte der werken hier werd bereikt, werd het profiel niet verder gezet. Wel werd een boring gezet om de dikte van het donkergrijze pakket vast te stellen. Deze bedraagt ca. 80 cm. Hieronder manifesteert zich de licht gele moederbodem/C-horizont.

Figuur 5.1. Profielfoto en -tekening van P1 (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto en tekening: LAReS).

PROFIEL 6

NO ZW

ophoging

ophoging

ophoging

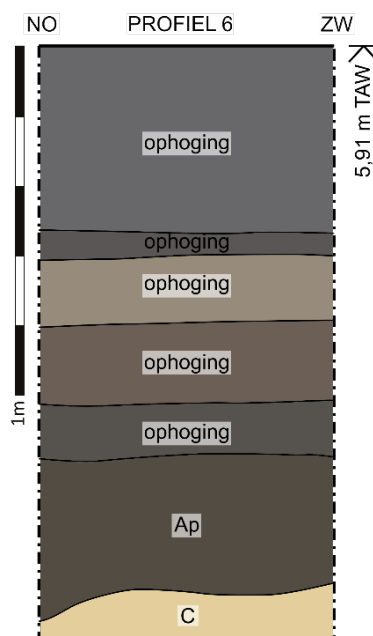
ophoging

ophoging

Ap

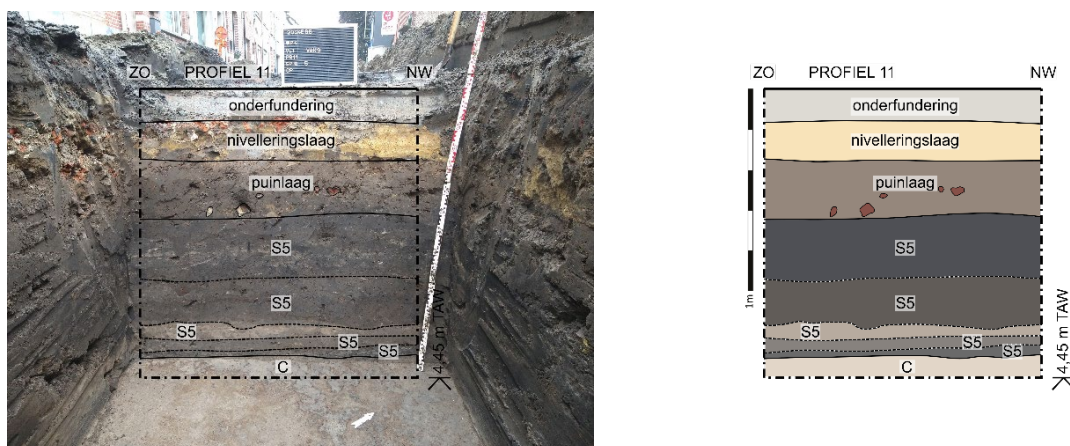
C

5.91 m TAW

horizont	diepte (cm)	beschrijving
ophoging/A-horizont	0-40	Donker grijs, heterogeen, baksteenfragmenten, houtskoolspikkels, plastic, natuursteen
ophoging/A-horizont	40-50	Donker bruin, baksteespikkels, houtskoolspikkels, natuursteenbrokjes
ophoging/A-horizont	50-70	Donker grijs, baksteenspikkels, houtskoolspikkels, natuursteenbrokjes
ophoging/A-horizont	70-95	Bruin, baksteenfragmenten, houtskoolspikkels, aardewerkfragmenten, natuusteenbrokken
ophoging/A-horizont	95-115	Donker grijs, houtskoolspikkels, baksteenspikkels
Ap-horizont	115-155	Donker bruin, fijn lemig zand, baksteenfragmenten, dakpanfragmenten, aardewerkfragmenten, natuursteen, oude ploeglaag
C-horizont	155-175	Geel, fijn lemig zand

P11 (fig. 5.4) bestaat van boven naar onder uit volgende horizonten. Net onder de opgebroken bestrating bevindt zich de onderfundering ervan, bestaande uit lichtgrijs, fijn zand zonder inclusies en met een dikte van ca. 20 cm. Deze lichtgrijze laag dekt een gele, donkergrijs gevlekte nivelleringslaag af, welke op haar beurt een puinlaag afdekt op een diepte van ca. 40 cm - mv. Hieronder situeert zich S5, een mogelijke zandweg welke seizoenaal werd opgehoogd/aangevuld, waardoor een gelaagdheid ontstond. Onder S5 manifesteert zich de licht geel grijze moederbodem/C-horizont en dit op een diepte van ca. 140 cm -mv.

Figuur 5.4. Profielfoto en -tekening van P11 (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto en tekening: LAReS).

horizont	diepte (cm)	beschrijving
onderfundering/A-horizont	0-20	Licht grijs, fijn zand, onderfundering bestrating
nivelleringslaag/A-horizont	20-40	Geel, grijs gevlekte nivelleringslaag, zand, baksteenfragmenten, nivelleringslaag
puinlaag/A-horizont	40-70	Bruine puinlaag, homogeen, baksteenfragmenten, aardewerkfragmenten, houtskoolspikkels
A-horizont, spoor 5	70-140	Gelaagd, donker tot licht grijs, houtskoolspikkels, baksteenfragmenten, aardewerkfragmenten, spoor 5 (mogelijk zandweg)
C-horizont	140-150	Licht grijs, fijn lemig zand

Tabel 5.4. Overzicht aangetroffen bodemhorizonten in P11.

In P13 (fig. 5.5) werd onder de huidige bestrating en lichtgrijze onderfundering een homogene donkergrijze ophogingslaag aangetroffen met talrijke baksteenspikkels, houtskoolspikkels en sintels als inclusies. Op een diepte van ca. 20 cm -mv situeert zich een tweede, bruine ophogingslaag eveneens met talrijke baksteen-, aardewerk- en natuursteenfragmenten. De dikte van deze tweede ophogingslaag bedraagt ca. 60 cm. Onder deze ophogingslagen bevindt zich een donkergrijs pakket (S5A), waarvan de onderkant sterk uitgelopen is (S5B). Op een diepte van ca. 140 cm -mv situeert zich een oude, bruine akkerlaag/Ap-horizont met een gemiddelde dikte van ca. 60 cm. Op een diepte van ca. 200 cm -mv dekt deze akkerlaag de onderliggende, gele moederbodem/C-horizont af.

Figuur 5.5. Profielfoto en -tekening van P13 (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto en tekening: LAReS).

horizont	diepte (cm)	beschrijving
ophoging/A-horizont	0-20	Donker grijs, homogeen, baksteenspikkels, houtskoolspikkels, sintels, ophoging/nivelleringslaag
ophoging/A-horizont	20-80	Bruin, homogeen, baksteenfragmenten, aardewerkfragmenten, houtskoolspikkels, natuursteenbrokjes, ophoging/puinlaag
A-horizont/spoor 5	80-140	Donker grijs, heterogeen, baksteenfragmenten, houtskoolspikkels, aardewerkfragmenten (S5A); licht grijs, grijs gevlekt, heterogeen, houtskoolspikkels (S5B)
Ap-horizont/spoor 6	140-200	Bruin, homogeen, fijn lemig zand, spoor 6 (oude akkerlaag)
C-horizont	200-220	Licht geel tot geel, fijn lemig zand

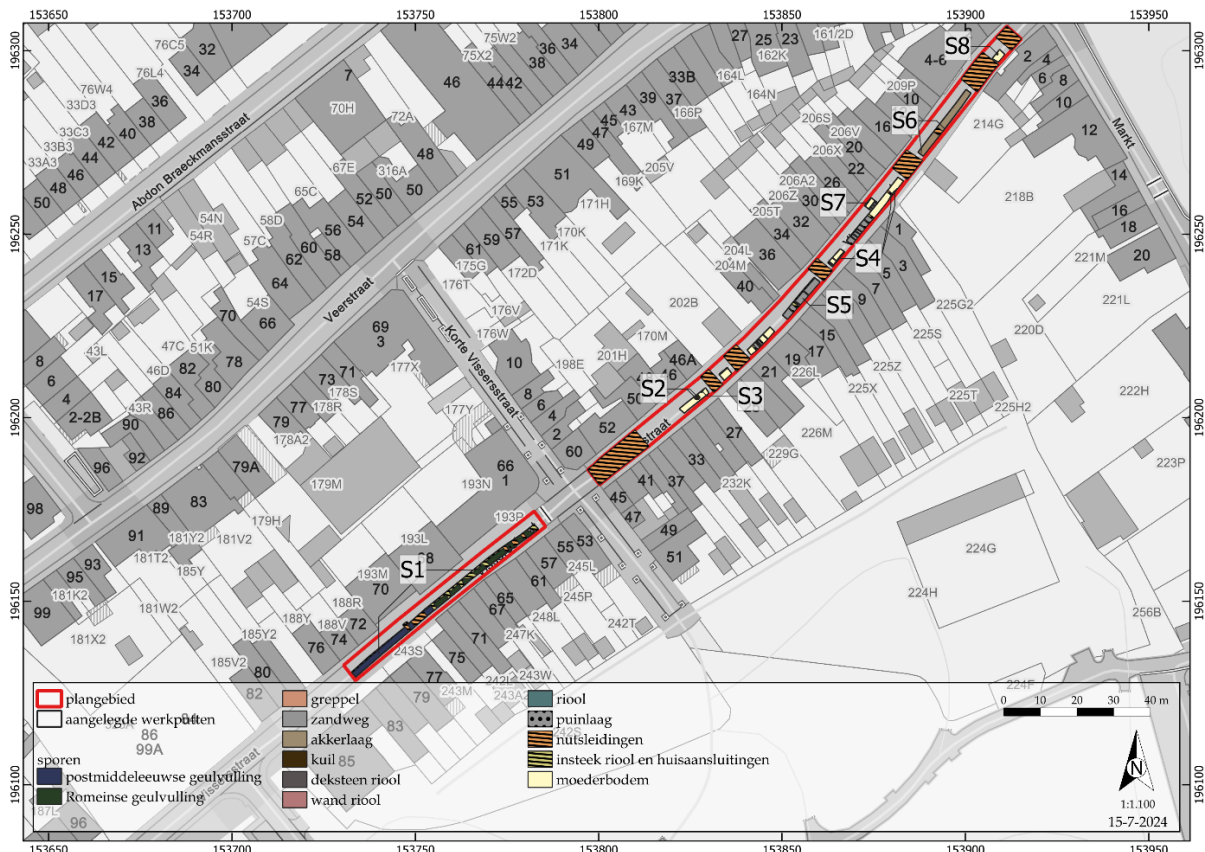
Tabel 5.5. Overzicht aangetroffen bodemhorizonten in P13.

Het laatste profiel dat werd aangelegd tijdens het uitgevoerde veldwerk situeert zich in het meest noordoostelijke deel van de Visserstraat (tegen de Markt aan). In P17 (fig. 5.6) bestaat de bovenste laag uit een donkergrijze, geel gevlekte nivelleringslaag met een gemiddelde dikte van ca. 30 cm. Onder deze nivelleringslaag situeert zich een bruinigrijze puinlaag met talrijke baksteenfragmenten en brokken natuursteen. Op een diepte van ca. 70 cm -mv situeert zich een donkergrijs, licht grijs gelaagd pakket (S5), de mogelijke zandweg. S5 dekt op een diepte van ca. 90 cm -mv twee andere archeologische sporen af, namelijk een oude akkerlaag (S6) en een greppel (S9). Op een diepte van ca. 130 cm -mv manifesteert zich de licht geel grijze moederbodem/C-horizont, bestaande uit fijn lemig zand.

6 SPOREN EN STRUCTUREN

ELLY N.A. HEIRBAUT EN TIMOTHY NUYTS

In totaal zijn tijdens het archeologische onderzoek t.h.v. de Visserstraat te Rumst 9 archeologisch relevante sporen/aansneden door de werkputten (fig. 12 – 15). De archeologisch relevante sporen/waarden betreffen een opgevlude geul (S1), twee kuilen (S2 en S3), twee greppels (S4, S7), een mogelijke zandweg/-baan (S5) en een oude akkerlaag (S6). Ongeveer centraal binnen de contouren van het plangebied/Visserstraat situeert zich de huidige gemetste riool met dekstenen in natuursteen (allesporenkaart: figuur 6.1).

Figuur 6.1. Allesporenkaart (ASK) op het GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Het is niet zinvol om de sporen per periode te bespreken omdat er slechts weinig sporen zijn gevonden. Er is voor gekozen om de beschrijvingen in een lopende tekst te doen, waarbij gewerkt wordt vanuit het zuidwesten naar het noordoosten.

Het zuidwestelijke deel van het onderzoeksgebied (WP1) wordt gekenmerkt door lagen die geïnterpreteerd kunnen worden als geulvullingen. Over nagenoeg de volledige lengte van deze werkput, wat een lengte van ruim 61 m betekent, zijn dikke pakketten afgezet in een natuurlijke depressie. De profielen die in werkput 1 zijn gezet, tonen aan dat deze geul in het westelijke deel van de Visserstraat aanzienlijk dieper is dan ter hoogte van het kruispunt met de Kleine Visserstraat (de oostelijke kopse kant van werkput 1). Omdat de opgraving niet dieper kon gaan dan de maximale diepte van de geplande werken, is op uitzondering van het gedeelte aan de oostkant van werkput 1 nergens de bodem van de geul bereikt. Ter hoogte van profiel P1 (meest westelijke profiel in werkput 1) is een boring gezet tot in het gele moedermateriaal. Hierdoor kan vastgesteld worden dat de opvullingspakketten een totale dikte hebben van ca. 1.4 m, gerekend vanaf de onderkant van de nivelleringslaag van de huidige bestrating. Ter hoogte van profiel P4 (oostelijke kopse kant) is dit nog maar ca. 80 cm en kan onderaan in het profiel de gele C-horizont onderscheiden worden.

Figuur 6.2. Detail allesporenkaart van het zuidwestelijke deel van het plangebied op het GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Als de vullingen over de volledige lengte van de werkput beschouwd worden, dan kan grofweg een onderscheid gemaakt worden tussen twee vullingen (de recentere vullingen zoals de nivelleringslaag en de onderfundering van de huidige bestrating niet meegerekend): een laag die is afgezet in de Romeinse periode en een laag die eerder middeleeuws dateert. Een strakke begrenzing tussen beide lagen is er niet, en materiaal uit de Romeinse tijd komt ook voor in de (onderkant) van de middeleeuwse afzettingen. In het westelijke deel van de werkput zijn de afzettingen uit de Romeinse tijd niet bereikt aangezien deze nog dieper zitten, maar vanaf ongeveer halverwege de werkput is deze laag wel aangesneden. In het oostelijke deel van de werkput ten slotte lijken vooral de afzettingen uit de Romeinse tijd aanwezig en deze uit de middeleeuwen eerder zeer dun. Dit kan verklaard worden door de aanlegwerken van de huidige bestrating, waarbij een deel van het bovenste pakket is weggegraven om het straatniveau enigszins te nivelleren.

Menselijke sporen zijn in deze werkput niet herkend – noch in het vlak, noch in de putprofielen. Wel is bijzonder veel aardewerk en bouwpuin aanwezig in de laag uit de Romeinse tijd; deze uit de middeleeuwen hebben amper vondsten opgeleverd. Dit wijst er op dat de depressie tijdens de Romeinse tijd en de middeleeuwen open lag en dat het terrein niet gebruikt werd voor bewoning maar eerder als dumpsite.

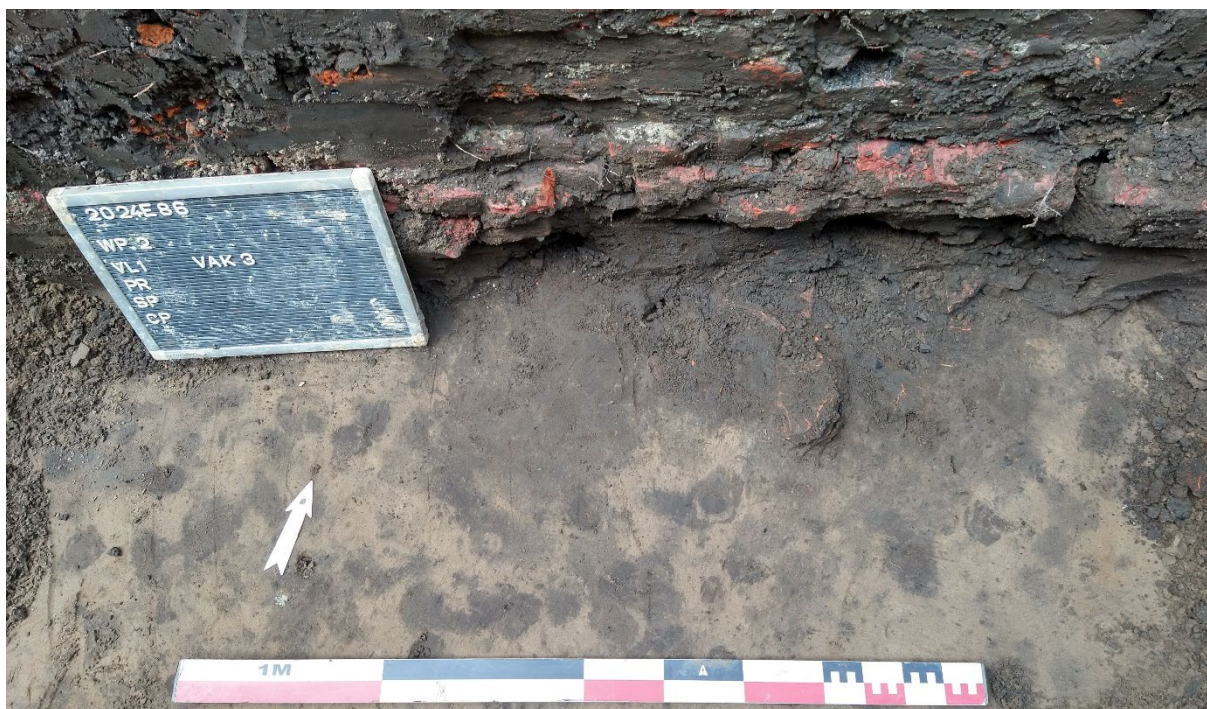

Zoals opgemerkt, is vanaf de oostelijke kopse kant van werkput 1 de C-horizont aangesneden. Deze is vanaf werkput 2 ook steeds opnieuw aangesneden op het onderste niveau van de werkputten.

Kuil S3 (fig. 6.6) is aanzienlijk kleiner en ligt grotendeels onder het huidige riool. De aflijning van dit spoor is ook minder duidelijk dan bij kuil S2 door sterke bioturbatie. Ook deze kuil is niet gecoupeerd. De vulling, bestaande uit bruin tot donkerbruin iets lemig zand, wordt gekenmerkt door enkele brokstukken bouw materiaal. Ook uit dit spoor zijn geen aardewerkfragmenten verzameld. Qua bouw materiaal zijn er slechts enkele onbeduidende fragmentjes uit verzameld.

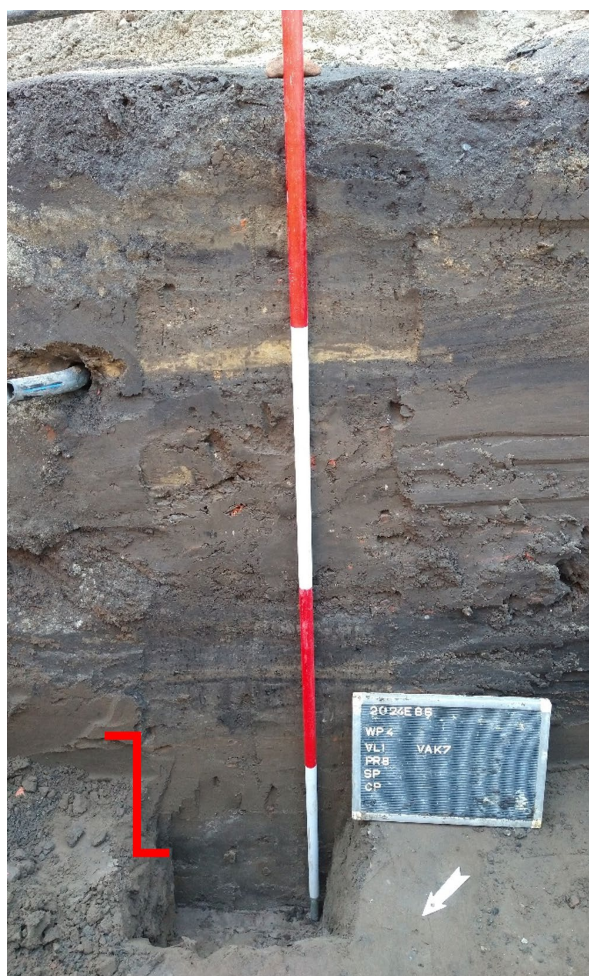

Figuur 6.5. Vlakfoto van S2. Aan de achterkant is de gemetste muur van het huidige (functionerende) riool te zien
(© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LARes).

Figuur 6.6. Vlakfoto van S3 (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LARes).

Het eerste stuk van werkput 4 heeft ook geen sporen opgeleverd. Vanaf huisnummer 17 verandert dat beeld. Over de hele breedte van de werkput is een dik pakket (S5) aangetroffen dat volledig afwijkt van wat in werkput 1 is gevonden. De gelaagde opbouw van het bruine lemig zandige pakket (fig. 6.7) wijst er op dat het niet gaat om een dempingslaag. De aard van de vulling sluit ook een interpretatie als afzettingen uit.

Figuur 6.7. Profiel P9 ter hoogte van huisnummer 15 waarin de gelaagde opbouw van S5 zichtbaar is (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LARoS).

De betekenis van dit pakket is pas duidelijk geworden op een verder stuk in het tracé, ter hoogte van huisnummers 7-9 en 20-24 (fig. 6.8). Daar waar het pakket zich ter hoogte van huisnummer 17 op een aanzienlijke diepte onder het huidige maaiveld bevindt, loopt het vanaf huisnummer 9 op in de richting van de Markt. Ter hoogte van huisnummer 9 verschijnt in het vlak een greppel (S4), die zich heel scherp aftekent ten opzichte van de vulling van S5 (fig. 6.9). De greppel kan over een lengte van ruim 27 m gevolgd worden maar ligt vanaf dan weer verscholen onder de huidige stoep. Ter hoogte van huisnummer 26 kon een uitbreiding van de werkput worden gerealiseerd. Opvallend genoeg werd ook in deze uitbreiding een greppel (S7) aangesneden, met een parallel verloop aan S4. De afstand tussen beide greppels bedraagt ca. 4 m (gemeten vanaf de randen van het spoor).

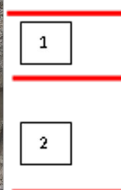
Figuur 6.8. Detail allesporenkaart van het noordoostelijke deel van het plangebied op het GRB (© Digitaal Vlaanderen).

Figuur 6.9. Vlakfoto van S5 ter hoogte van huisnummer 7, met op de achtergrond S4 (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LARes).

Figuur 6.10. Coupe op greppel S4 (links) en greppel S7 (rechts) (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LARes).

Figuur 6.11. Detail van de bodemopbouw ter hoogte van huisnummer 12 (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LARes).

Er zijn coupes gezet op beide greppels (fig. 6.10). Hierbij moest rekening gehouden worden met het feit dat beide sporen deels onder de stoep liggen, waardoor het niet mogelijk was om volledige coupes te zetten. Nochtans kan de nodige informatie afgeleid worden. Greppel S4 reikt tot een diepte van ca. 50 cm t.o.v. het archeologisch niveau (3,90 m TAW); greppel S7 is aanzienlijk dieper en reikt tot ca. 100 cm t.o.v. het archeologisch niveau (3,26 m TAW).

Greppel S7 lijkt ook minstens één keer opnieuw te zijn uitgehaald, aangezien er een komvormige vulling in de greppelvulling onderscheiden kan worden.

De aanwezigheid van een greppel aan weerszijden van een zandbaan die ca. 4 m breed is, doet vermoeden dat we hier te maken hebben met een zandweg/zandpad.

De datering van de zandweg wordt pas duidelijk als de bodemopbouw ter hoogte van huisnummers 12-8 is geïnterpreteerd (fig. 6.11). De zandweg bevindt zich stratigrafisch gezien onder een dikke nivelleringslaag (bovenaan) met daaronder een dikke puinlaag. De zandweg (op figuur 6.11 aangegeven met nr. 1) kenmerkt zich door de grijzig zandige gelaagde opbouw. Onder de zandweg bevindt zich een homogeen bruingrijs zandig pakket (fig. 6.11, nr. 2), dat geïnterpreteerd wordt een akkerpakket dat op basis van de enkele vondsten in de Romeinse tijd geplaatst kan worden. Daaronder bevindt zich de C-horizont. De zandweg wordt daarom in de middeleeuwen gedateerd, maar een meer precieze datering is niet mogelijk.

Tegen de kopse kant van werkput 4 is nog kleine kuil aangetroffen (S8), die zich heel scherp aftekent in het gele moedermateriaal. Deze kuil is al van op een hoog niveau zichtbaar en is (sub)recent (fig. 6.12). Er is een coupe gezet op het spoor om dit verder te onderzoeken, maar gezien de hoge grondwaterstand bleek het onmogelijk om dit goed te kunnen doen.

Figuur 6.12. Vlakfoto en coupefoto van S8 (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LARes).

7 VONDSTEN

Het aantal vondsten dat tijdens het veldwerk is verzameld, is aanzienlijk. Het gaat met name om grote aantallen bouwkeramiek dat voornamelijk in werkput 1 is gevonden. Het aantal scherven ligt een stuk lager; het meeste materiaal is gevonden in werkput 1 te midden van het bouw materiaal. In de andere werkputten ligt het aantal scherven veel lager. Metaaldetectie heeft een aantal metalen voorwerpen opgeleverd, waarvan ijzeren spijkers het grootste aandeel vormt. Ten slotte is lokaal ook nog wat dierlijk bot en natuursteen verzameld.

Op basis van het aangetroffen vondstmateriaal kan gesteld worden dat de aangetroffen sporen minstens in twee historische perioden kunnen worden opgedeeld, namelijk de Romeinse periode en de late tot post-middeleeuwen. Alle vondsten worden hieronder besproken. Wat het aardewerk betreft, worden de randen die tekenbaar zijn, getekend. Het bouwmateriaal wordt globaal besproken, waarbij enkele exemplaren ter illustratie worden afgebeeld. De metalen voorwerpen worden in catalogusvorm gepresenteerd. Hierbij wordt per voorwerp een beschrijving gegeven volgens een vaststaand aantal criteria. Op die manier is onderlinge vergelijking mogelijk maar geeft dit mogelijk ook handvatten voor toekomstige vergelijkingen. Daar waar het om relevante stukken gaat, zijn foto's voorzien.

Vondstgroep	Aantal
Aardewerk	384
Metalen voorwerpen	85
Bouwmateriaal	1589
Natuursteen	53
Dierlijk bot	22
Hout	1

Tabel 7.1. Overzicht van het totale aantal vondsten.

7.1 AARDEWERK

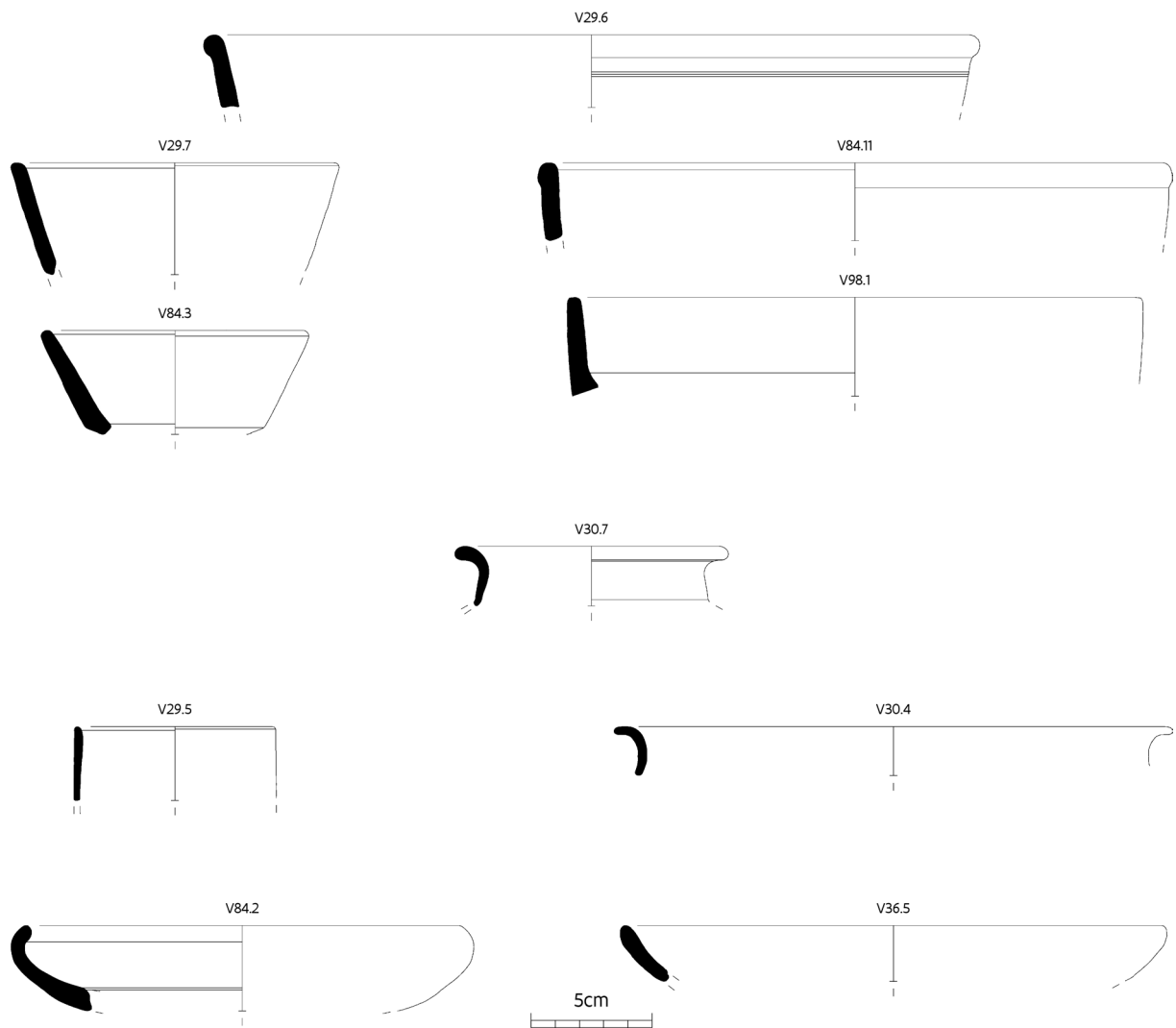
ELLY N.A. HEIRBAUT & TIMOTHY NUYTS

7.1.1 Handgevormd aardewerk

12 scherven handgevormd aardewerk kunnen in de metaaltijden tot de vroeg-Romeinse tijd gedateerd worden. Het gaat om kleine rand- (1) en wandscherven (11), waarvan enkele met een buitenkant die besmeten lijkt. Dit is moeilijk vast te stellen door de kleine afmetingen maar ook door de verwerking van de fragmenten. Alle scherven zijn gevonden in het pakket waarin het Romeinse materiaal is gevonden, en zijn sterk verweerd. Het is niet duidelijk of we hier te maken hebben met een metaaltijden-component of dat dit aardewerk eerder op de overgang van de ijzertijd naar de vroeg-Romeinse tijd te dateren is.

7.1.2 Gedraaid en handgevormd aardewerk uit de Romeinse tijd

Voor de analyse van het Romeins aardewerk is een gebruikelijke indeling van aardewerkcategorieën gebruikt: *terra sigillata*, *terra nigra*, geveerd aardewerk, Pompeiaans rood, gemarmerd aardewerk, gladwandig aardewerk, amforen, *dolia*, wrijfschalen en ruwwandig aardewerk (tabel 7.2). Een kleine hoeveelheid scherven is niet nader toe te schrijven en is onder Indet. verzameld.

Figuur 7.1. Selectie van het aardewerk: terra sigillata, terra nigra, geverfd aardewerk en Pompeijaans rood aardewerk. (© agentschap Onroerend Erfgoed, tekening: LAReS).

Eén randfragment is moeilijk te plaatsen omwille van de kleine afmetingen. Er kan gedacht worden aan een fles van het type HBW25 of een kom van het type HBW55. De datering van beide typen valt in de eerste helft van de 2e eeuw.

Alle andere fragmenten kunnen niet nader toegekend worden aan een type, omwille van de kleine afmetingen, de verwerking of verbranding, of het gegeven dat het om wandscherven zonder verdere kenmerken gaat.

7.1.2.3 Geverfd aardewerk

Ook het geverfd aardewerk valt onder de tafelwaar, en omvat borden, bekens maar ook kruiken. Geverfd aardewerk is afgewerkt met een gekleurde deklaag, die vaak versierd wordt met hetzij arcering, hetzij zandbestrooiing, hetzij schubben of barbotine. Afhankelijk van de kleur van de deklaag en de afwerking wordt het geverfd aardewerk verder onderverdeeld in verschillende technieken. De meest voorkomende technieken zijn techniek A, waarbij een oranje- of oranjebruine deklaag op wit aardewerk wordt aangebracht, en techniek B, waarbij een donkerbruine of zwarte deklaag op wit aardewerk wordt aangebracht.

De meest voorkomende techniek is techniek B. Het gaat telkens om fragmenten van bekens; in twee gevallen een randfragment, in de andere gevallen wandfragmenten. Een rand kan omschreven worden

In het assemblage zijn verschillende grote fragmenten van wrijfschalen aangetroffen. Enkele zijn (sterk) verweerd maar doorgaans is de bewaring van de fragmenten goed te noemen. Een groot randfragment heeft een verticaal onderschreven rand en is aan de binnenkant geprofileerd. Deze rand kan getypeerd worden als een Vanvinckenroye 1991, 337, daterend in de periode 160-230. Een andere randscherf vertoont een naar buitenstaande, verdikte en onderschreven rand. Deze kan mogelijk aan een type Vanvinckenroye 1991, 338 toegekend worden, te dateren in de Tiberisch-Claudische periode. Een derde rand is sterk verweerd en is direct onder de rand afgebroken, en kan dus niet nader gedetermineerd worden. Een laatste exemplaar heeft een vlakke, horizontale rand en wordt benoemd als een type Stuart 149 of Vanvinckenroye 349, en dateert uit het einde van de 1^e tot en met de 2^e eeuw.

7.1.2.10 Ruwwandig aardewerk

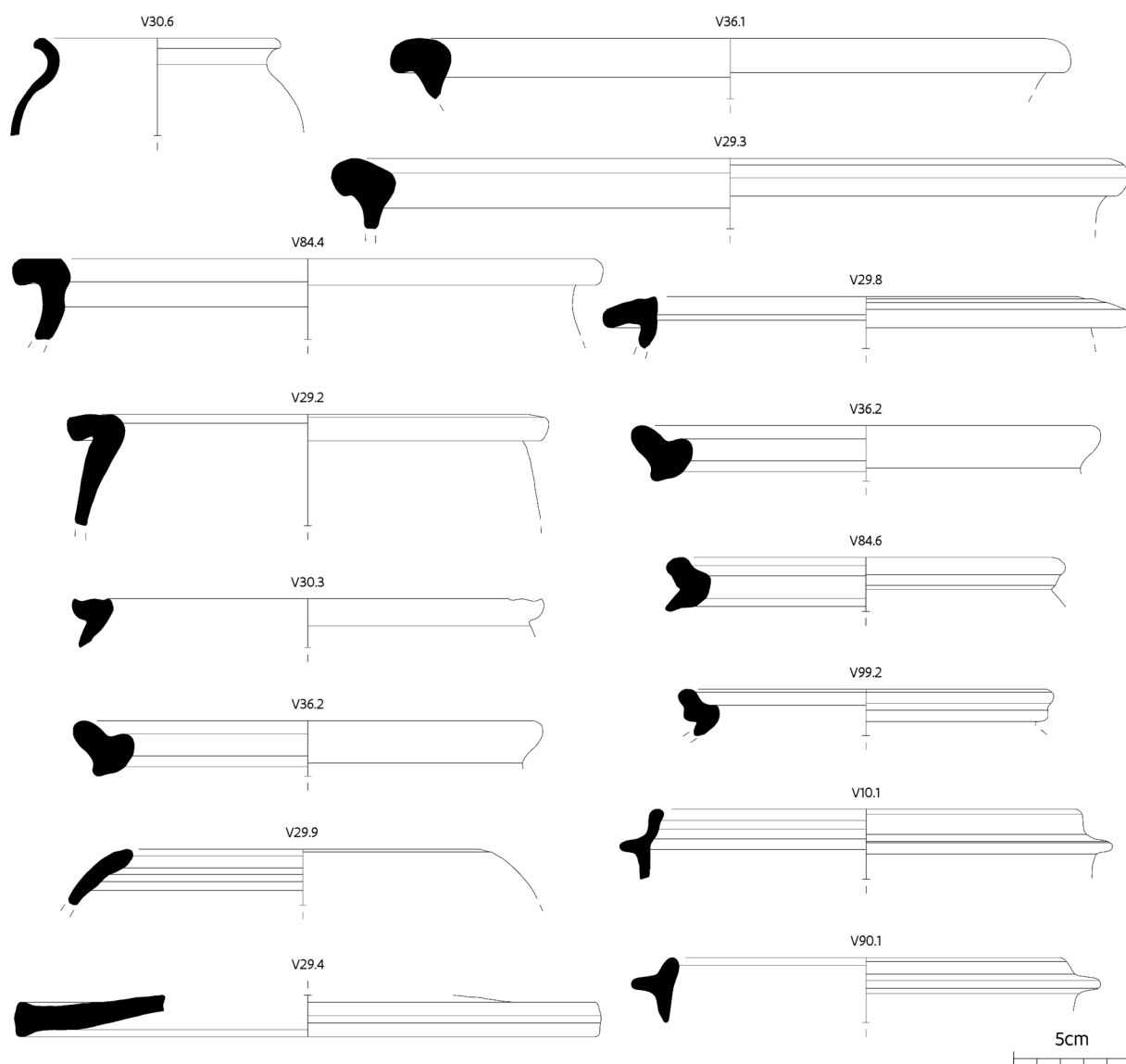
Standaard is het ruwwandig aardewerk de best vertegenwoordigde categorie binnen aardewerkassemblages uit de Romeinse tijd. De categorie omvat verschillende groepen van matig fijn tot ruwe baksels. Het aardewerk behelst de keuken-, opslag- en transportwaar.

Hoewel oxiderend gebakken vaatwerk zeker in een groot aantal voorkomt, lijkt vooral het reducerend gebakken vaatwerk vertegenwoordigd te zijn. Veel scherven zijn verbrand, een groot aantal is verweerd. In het vormenspectrum kunnen vooral potten en bakken/kommen herkend worden, en in mindere mate deksels. Daar waar scherven met zekerheid niet aan bakken/kommen, deksels of ruwwandige kannen kunnen worden toegeschreven, worden ze onder 'pot' geschaard omdat dit doorgaans de meest voorkomende vorm is.

Scherven van in totaal negen deksels zijn gevonden. Het gaat om platte scherven of scherven met een lichte concave vorm die afwijkt van wat als bodem kan beschreven worden. In drie gevallen gaat het om randen van een deksel, waarvan eentje met een licht opstaande rand en eentje met een lichte groef op de bovenkant. Een geprofileerd randfragment kan getypeerd worden als een Niederbieber 120a. Een ander geprofileerd profiel kon echter niet aan een type worden toegeschreven. Een laatste randfragment vertoont geen kenmerken maar zou eventueel als een Niederbieber 103 kunnen worden omschreven, daterend vanaf het tweede kwart van de 2^e eeuw.

Potten zijn het best vertegenwoordigd, met fragmenten van 20 randen, 90 wanden en 10 bodemfragmenten, van minstens 108 individuen. Een groot deel van de scherven is sterk gefragmenteerd, verweerd en/of verbrand. Met name voor het bepalen van de typen maakt dit het werk lastig omdat de kenmerken van met name de randen dikwijls verdwenen zijn. Desondanks kunnen potten van het type Stuart 201, Stuart 202, Stuart 211, Oelmann 87, Oelmann 89, VanVinckenroye 508, VanVinckenroye 45 onderscheiden worden.

Bakken/kommen zijn goed vertegenwoordigd in het geheel. In totaal zijn 19 randen, 22 wanden en 3 bodemfragmenten geteld van minstens 28 individuen. Verschillende bakken/kommen hebben een enigszins schuin staande wand, enkele kommen hebben een geprofileerde rand. Typen die herkend kunnen worden zijn de Stuart 216 en Stuart 218. De vormengroep wordt gekenmerkt door een hele grote variatie in het typespectrum, wat ook weer in dit assemblage duidelijk wordt. Ook hier valt op, net als voor de potten, dat een groot aantal scherven sterk verweerd, gebroken en/of verbrand is.

Figuur 7.3a. Selectie van het aardewerk: ruwwandig aardewerk. (© agentschap Onroerend Erfgoed, tekening: LAReS).

7.2.4 Catalogus

7.2.4.1 Munten

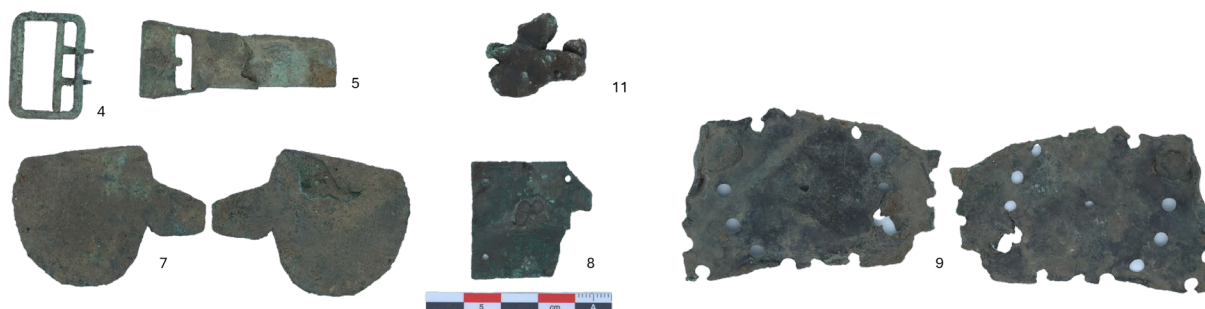
1. Munt, licht gecorrodeerd, beschadigd langs de randen, bovenkant centraal versierd met kruis, achterkant versierd met kruis, rondom de kruisen is een rand voorzien met extra versiering die niet goed zichtbaar meer is, Ø 20 mm, middeleeuwen? nieuwe/nieuwste tijd? (vnr. 18)
2. Munt, brons, versiering niet meer zichtbaar, Ø 16 mm (vnr. 21)
3. Munt, zwaar gecorrodeerd, onleesbaar, Ø 18 mm (vnr. 16)

Figuur 7.5. De munten (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LARes).

7.2.4.2 Bronzen/koperen/messing voorwerpen

4. Gesp, rechthoekig, twee sluitpinnen, 29 x 20 x 3 mm, datering onbekend (vnr. 17)
5. Gesp met tinnen plaatje, tong van de gesp ontbreekt, het plaatje is volledig en heeft langs het uiteinde 1 centraal gaatje, L 53 mm, B gesp 21 mm, B plaatje 13 mm, D plaatje 2 mm, datering nieuwe/nieuwste tijd (put 4, vnr. 116)
6. Knoopje met rond oog, geometrische versiering, Ø knoop 10 mm, datering nieuwe/nieuwste tijd (vnr. 22)
7. Plaatje, rond met smal uiteinde, 1 zijde omgeplooid (niet intentioneel), D 2 mm, datering nieuwe/nieuwste tijd (put 4, vnr. 116)
8. Plaatje, rechthoekig, fragment, aan een zijde is een bloem ingedrukt, langs uiteinde 2 gaatjes, tegenoverliggende zijde is afgebroken maar nog 1 gaatje zichtbaar op dezelfde hoogte als aan de tegenoverliggende zijde, mogelijk plaatje dat ergens op werd bevestigd, datering: nieuwe/nieuwste tijd (put 4, vnr. 116)
9. Plaatje met langs de zijden verschillende ronde gaatjes (niet parallel met de randen maar gaatjes vormen een ronde), centraal in de ronde nog 1 gaatje, in één van de gaatjes zit nog een klinknageltje, L 68 mm, B 42 mm, D 1 mm, datering nieuwe/nieuwste tijd (vnr. 72)
10. Plaatje, driehoekige vorm, verschillende gaatjes zichtbaar, mogelijk ergens op bevestigd, 79 x 49 x 2 mm, datering nieuwe/nieuwste tijd (put 4, vnr. 115)
11. Smeltrest, indet (vnr. 23)
12. Draadje, eindigt langs de ene kant in een krul, lengte 67 mm, Ø 1 mm, datering nieuwe/nieuwste tijd (vnr. 88.3)
13. Indet (vnr. 15)
14. Indet, gebroken in 3 stukjes maar is dan nog maar fractie van wat het geweest moet zijn (vnr. 20)

Figuur 7.6. Bronzen/koperen/messing voorwerpen (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LAReS).

7.2.4.3 Loden voorwerpen

15. Schijf, verwrongen maar compleet, oorspronkelijk rond, omgeslagen rand, 2 gaten zichtbaar die niet intentioneel lijken te zijn maar veroorzaakt doordat er een rond voorwerp doorheen is geduwd (gaten hebben verschillende diameter, ene gat is langs de ene zijde ontstaan, andere gat langs de andere zijde), dikte 3 mm, Ø ca. 38 mm, Romeins? (vnr. 88.2)
16. Plaat, aan één zijde intentioneel omgeplooid, aan de andere zijde lichtjes beschadigd, L 32 mm, B 51mm, D 3 mm, Romeins? (vnr. 88.4)
17. Indet, langwerpige fragment, ene zijde recht afgebroken, andere zijde afgerond, L 37 mm, B 19 mm, D 5 mm, Romeins? (vnr. 88.5)
18. Mogelijk gewichtje, bolvormig met platte onderkant, D 14 mm, Ø 20 mm, gewicht 36 g (vnr. 88.6)
19. Mogelijk gewichtje, enigszins bolvormig met platte onderkant, D 10 mm, Ø 19 mm, gewicht 17 g (vnr. 88.7)
20. Mogelijk visnetverzwaaarder, plat plaatje dat enkele keren is opgerold, L 23 mm, D 10 mm (vnr. 88.8)
21. Ovalen dikke schijf zonder verdere versiering, 32 x 22 x 6 mm, Romeins? (vnr. 11)
22. Uitgerold loden plaatje (was oorspronkelijk opgerold), mogelijk visnetverzwaaarder?, 36 x 26 x 3 mm (put 4, vnr. 115)
23. Lakenloodje, lood, bovenkant letters, onderkant letters, Ø 15 mm, middel-eeuwen/nieuwe/nieuwste tijd (vnr. 19)

Figuur 7.7. Loden voorwerpen
(© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LAReS).

7.2.4.4 IJzeren voorwerpen

24. Spijker, fragment, FE, kop met stukje van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >27 mm, Ø schacht 11 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 31.1)
25. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >63 mm, Ø schacht 12 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 31.2)
26. Spijker, compleet, FE, schacht vierkante doorsnede, L 65 mm, Ø schacht 5 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 31.3)
27. Spijker, fragment, FE, kop met stukje van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >34 mm, Ø schacht 5 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 31.4)

28. Spijker, fragment, FE, kop met stukje van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >39 mm, Ø schacht 9 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 31.5)
29. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >48 mm, Ø schacht 8 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 31.6)
30. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >43 mm, Ø schacht 10 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 31.7)
31. Spijker, fragment, FE, volledige schacht incl. punt, schacht vierkante doorsnede, L >40 mm, Ø schacht 5 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 31.8)
32. Spijker, fragment, FE, kop met stukje van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >18 mm, Ø schacht 10 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 31.9)
33. Spijker, compleet, FE, schacht vierkante doorsnede, L 68 mm, Ø schacht 6 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 88.1)
34. IJzerslak, 45 x 18 x 16 mm (vnr. 109)
35. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >67 mm, Ø schacht 11 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.1)
36. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >73 mm, Ø schacht 12 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.2)
37. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >67 mm, Ø schacht 6 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.3)
38. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >43 mm, Ø schacht 5 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.4)
39. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >28 mm, Ø schacht 5 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.5)
40. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >18 mm, Ø schacht 7 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.6)
41. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >30 mm, Ø schacht 6 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.7)
42. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >27 mm, Ø schacht 5 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.8)
43. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >44 mm, Ø schacht 5 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.9)
44. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >26 mm, Ø schacht 9 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.10)
45. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >68 mm, Ø schacht 8 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.11)
46. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >73 mm, Ø schacht 8 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.12)
47. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >40 mm, Ø schacht 8 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.13)
48. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >39 mm, Ø schacht 5 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.14)
49. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >41 mm, Ø schacht 7 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.15)
50. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >51 mm, Ø schacht 13 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.16)
51. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >40 mm, Ø schacht 11 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.17)
52. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >35 mm, Ø schacht 6 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.19)
53. Spijker, compleet, FE, schacht vierkante doorsnede, L >33 mm, Ø schacht 4 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.20)

54. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >56 mm, Ø schacht 7 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 28.21)
55. Spijker, fragment, FE, kop met schacht, schacht vierkante doorsnede, L >34 mm, Ø schacht 8 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 91.1)
56. Spijker, fragment, FE, kop met schacht, schacht vierkante doorsnede, L >56 mm, Ø schacht 8 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 91.2)
57. Spijker, fragment, FE, kop met schacht, schacht vierkante doorsnede, L >54 mm, Ø schacht 11 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 91.3)
58. Spijker, fragment, FE, kop met schacht, schacht vierkante doorsnede, L >59 mm, Ø schacht 11 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 91.4)
59. Spijker, fragment, FE, kop met schacht, schacht vierkante doorsnede, L >52 mm, Ø schacht 8 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 91.5)
60. Spijker, fragment, FE, kop met schacht, schacht vierkante doorsnede, L >82 mm, Ø schacht 11 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 91.6)
61. Mes, nagenoeg compleet, FE, lemmet en heft compleet uitgezonderd een deel dat afgebroken is op het einde van het lemmet, L >160 mm, B lemmet 36 mm, B heft 11 mm, D lemmet 7 mm, Ø heft rechthoekig, zwaar gecorrodeerd (vnr. 91.7)
62. Mogelijk mes, fragment, FE, fragment van lemmet en kort fragment van heft, L >68 mm, B lemmet 36 mm, B heft 13 mm, D lemmet 7 mm, Ø heft rechthoekig, zwaar gecorrodeerd (vnr. 91.8)
63. Mes, fragment, FE, lemmet compleet, heft zeer klein fragment, L >201 mm, B lemmet 31 mm, B heft 17 mm, D lemmet 5 mm, Ø heft rechthoekig, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.1)
64. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >61 mm, Ø schacht 7 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.2)
65. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >79 mm, Ø schacht 8 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.3)
66. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >57 mm, Ø schacht 4 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.4)
67. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >57 mm, Ø schacht 7 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.5)
68. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >54 mm, Ø schacht 6 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.6)
69. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >40 mm, Ø schacht 4 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.7)
70. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >55 mm, Ø schacht 6 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.8)
71. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >57 mm, Ø schacht 8 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.9)
72. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >58 mm, Ø schacht 4 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.10)
73. Spijker, fragment, FE, schacht, schacht vierkante doorsnede, L >48 mm, Ø schacht 4 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.11)
74. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >53 mm, Ø schacht 11 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.12)
75. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >57 mm, Ø schacht 6 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.13)
76. Spijker, compleet, FE, schacht vierkante doorsnede, L 42 mm, Ø schacht 5 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.14)
77. Spijker, compleet, FE, schacht vierkante doorsnede, L 58 mm, Ø schacht 4 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.15)
78. Spijker, fragment, FE, kop met stuk van schacht, schacht vierkante doorsnede, L >88 mm, Ø schacht 7 mm, zwaar gecorrodeerd (vnr. 89.16)

-
- Figure 10 displays three views of the iron sword pommel (Inv. 1000.1.1). The top view shows the pommel with a 5 cm scale bar and the number 61. The bottom view shows the pommel with the number 63.

7.2.4.5 IJzerslakken

- ### 7.3 BOUWKERAMIEK

Tijdens het veldwerk is een zeer grote hoeveelheid bouw materiaal geborgen (N = 1.597), goed voor in totaal 212,494 kg. Hiervan zijn slechts 8 fragmenten niet toe te schrijven aan de Romeinse tijd. Aangezien deze geen verdere kenmerken vertonen, zullen ze hier ook niet verder worden beschreven of behandeld. In onderstaande tekst wordt met andere woorden alleen de Romeinse bouwkeramiek beschreven.

Er is naar gestreefd om zoveel mogelijk materiaal te verzamelen maar tijdens het uitgraven van de opgravingsputten zijn ook fragmenten in de stort terecht gekomen. De grootste fragmenten zijn wel gerecupereerd voor zover ze zichtbaar waren.

Niet alleen de vorm van de opstaande rand varieert, maar ook hoe deze rand overgaat naar het bovenliggende vlak van de *tegula*. In een aantal gevallen is deze overgang een scherpe, rechte hoek tussen de twee vlakken. In andere gevallen wijkt de opstaande rand iets naar binnen, bij sommige stukken is een licht richeltje zichtbaar op het platte stuk van de *tegula*. Een laatste punt waarop variatie opgemerkt kan worden, is de dikte van de opstaande rand: deze kan eerder dun zijn maar er zijn evengoed vrij robuuste randen herkend.

Op een aantal fragmenten is een ijzeren spijker vastgeroest. Het is echter in geen enkel geval duidelijk of deze te maken hebben met de onderliggende dakconstructie, of dat het pas later, na het dumpen van het bouw materiaal, aan elkaar is gecorrodeerd.

Op een fragment zonder rand is de pootafdruk te zien van mogelijk een everzwijn (vnr. 105). Een ander fragment waarbij de opstaande rand wel is bewaard, vertoont ook een pootafdruk (vnr. 105). Deze kan echter niet gedetermineerd worden.

Figuur 7.12. Enkele voorbeelden van fragmenten met dierpoten- of vingerindrukken (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LARes).

7.3.2 Imbrices

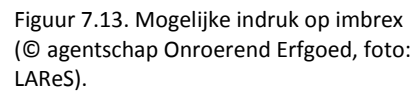
Het aantal fragmenten van *imbrices* ligt aanzienlijk lager in vergelijking met het aantal *tegula*-fragmenten. In totaal zijn er 158 verzameld, waarvan 49 randfragmenten. Hoewel het verschil in absolute aantal wel groot is, is een verschil tussen beide groepen wel logisch: op een dak liggen immers meer *tegulae* dan *imbrices*. Werkputten 1 en 2 hebben de meeste fragmenten opgeleverd.

Wat het baksel betreft, kan een gelijkaardige variatie worden vastgesteld als bij de *tegulae*. Ook hier valt op dat er exemplaren zijn die niet, licht en zwaar verbrand zijn. Sommige fragmenten zijn zo hard verbrand dat ze versinterd zijn. Doorgaans is de bewaring redelijk goed, maar er zijn ook stukken aan te wijzen waarbij de oppervlakken sterk verweerd zijn. Enkele fragmenten zijn ook overlangs gespleten maar door de kenmerkende kromming van dit bouw materiaal konden ze toch aan deze materiaalgroep worden toegekend.

De fragmenten die goed bewaard zijn in de zin dat zowel het bovenste als het onderste oppervlak intact zijn gebleven, leveren informatie op over de dikte van de *imbrices*. Er is een lichte, niet significante variatie op te merken, maar de dikte ligt meestal rond de 0,8 – 1,2 cm.

Ten slotte is gekeken of er indrukken op de stukken te herkennen zijn. Uitgezonderd van een vreemde indruk die bestaat uit enkele langgerekte smalle, onregelmatige groefjes zijn er geen indrukken waargenomen. Het is niet zeker of genoemde indrukken echt van een dier zijn.

Op de *later bessalis* (vnr. 9) is een hele duidelijke hondenpoot herkenbaar.

Figuur 7.14. Later bessalis met hondenpoot (© agentschap Onroerend Erfgoed, foto: LARes).

7.3.4 Indet.

De 698 stukken die niet verder gedefinieerd konden worden, omvatten zowel zeer kleine fragmenten als enkele grote stukken. Alle fragmenten zijn ofwel heel sterk verweerd, ofwel heel sterk verbrand, ofwel overlangs gespleten maar op een manier waarop er geen oorspronkelijk oppervlak meer te herkennen is. Om die reden kunnen zij niet aan een van de hierboven beschreven groepen worden toegekend. Geen enkel fragment draagt kenmerken die noemenswaardig zijn. Ook dierenpoot- of vingerindrukken zijn niet herkend.

7.4 NATUURSTEEN

VANESSA VANDENBUSSCHE

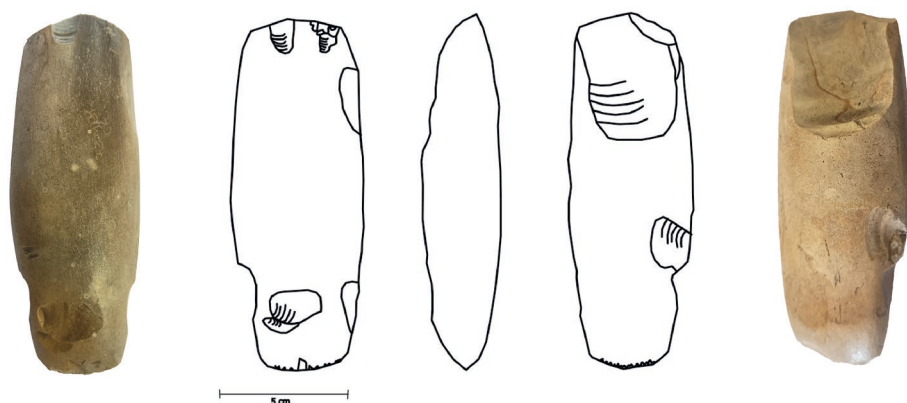
Tijdens de opgraving zijn in totaal 53 stuks geborgen. De stenen zijn verspreid over het terrein aangetroffen en zijn afkomstig uit enerzijds de Romeinse laag en anderzijds S5, de vermoedelijk middeleeuwse zandweg. Deze materiaalgroep omvat verschillende steensoorten: zandsteen, kwartsiet, tefriet, mergel en indet.

groep	fragment	%
vuursteen	1	1,9
tefriet	19	35,8
mergelsteen	1	1,9
kalksteen	17	32,1
zandsteen	10	18,9
indet.	5	9,4
totaal	53	100

Tabel 7.4. Overzicht van het aantal fragmenten natuursteen.

Uit het neolithicum stamt een gepolijste bijl in vuursteen (fig. 7.15, vnr. 70). Hij is 13,5 cm lang en 3,0 cm dik. Het langwerpig voorwerp is afgerond en aan het oppervlak zijn geen polijstkrasjes waar te

nemen. Het is gevonden in de Romeinse laag, maar duidt op een vroegere aanwezigheid op dezelfde plek.

Figuur. 7.15. Neolithische gepolijste bijl
(© agentschap Onroerend Erfgoed, foto en tekening: LARes).

Uit de Romeinse tijd zijn 18 stukken tefriet zonder verdere kenmerken (vnr. 86 en vnr. 92), een tefriet en maalsteenfragment (vnr. 71) en een fragment krijtstenen/mergelsteen (vnr. 93). Verder zijn uit de Romeinse laag ook negen fragmenten kalksteen met duidelijke fossielinclusies en grijze zandsteen (vnr. 33), zeven kalkstenen en twee kwartsietische zandstenen (vnr. 43), zeven zandstenen (vnr. 64) en twee onbepaalde natuurstenen (vnr. 27 en vnr. 64) ingezameld.

Alleen van de tefriet en de mergelsteen kunnen de functies beschreven worden. Tefriet wordt gebruikt als maalsteen, en alle fragmenten kunnen een dergelijke functie worden toebedeeld. Het fragment mergelsteen zal wellicht gebruikt zijn in een gebouw, maar door het ontbreken van verdere kenmerken is het niet mogelijk hier meer uitspraken over te doen.

Uit de middeleeuwse zandweg zijn drie natuurstenen (vnr. 59) en een kalksteen (vnr. 81) ingezameld. Op geen enkel fragment zijn aanwijzingen gevonden voor het gebruik.

7.5 DIERLIJK BOTMATERIAAL

VANESSA VANDENBUSSCHE

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn 22 fragmenten dierlijke resten aangetroffen. De botten zijn goed bewaard, maar zijn hoofdzakelijk gefragmenteerd. Een groot aantal van deze botten is verstikt en potentieel verbrand, waarbij al het zuurstof uit het bot onttrokken is en de beenderen een harde textuur hebben gekregen. Het onderzocht skeletmateriaal is afkomstig uit de Romeinse dumpplaat.

groep	fragment	%
<i>rund</i>	4	18
<i>schaap</i>	2	9
<i>hert</i>	4	18
<i>indet.</i>	12	55
totaal	22	100

Tabel 7.5. Overzicht van het aantal fragmenten dierlijk bot.

Het soortenspectrum kan in twee groepen onderverdeeld worden, enerzijds de gedomesticeerde zoogdieren en anderzijds de niet-gedomesticeerde diersoorten. De eerste groep wordt vertegenwoordigd door rund en schaap, en de tweede groep door hert. Een aantal botfragmenten is te gefragmenteerd om op soort te categoriseren en wordt hier onder groot tot middelgroot zoogdier geplaatst.

8 BEWARING VAN HET ARCHEOLOGISCH ENSEMBLE

Op vraag van de gemeente Rumst zal het archeologisch archief, bestaande uit alle digitale data, vondsten en stalen, overgedragen worden aan het provinciaal Archeologisch depot van Antwerpen.

9 ANALYSE EN CONCLUSIE

ELLY N.A. HEIRBAUT

Tijdens het onderzoek in de Visserstraat kon slechts een beperkt oppervlak worden onderzocht. Midden in het straattracé bevindt zich de huidige riolering die nog actief is; hier moest voorzichtig mee omgesprongen worden. Deze riolering ligt echter niet centraal in het tracé, waardoor de ruimte ten noorden ervan (tussen het riool en het trottoir) te smal was om hier een sleuf aan te leggen. De enige zone die onderzocht kon worden, is de zone tussen het riool en de zuidelijke stoep. Deze sleuf kon echter niet in één keer volledig worden open gelegd, omdat rekening gehouden moest worden met de huisaansluitingen. Er is zoveel mogelijk onderzocht, rekening houdend met bovenstaande beperkende factoren.

Desondanks leverde het onderzoek de nodige resultaten op die het zicht op de Romeinse *vicus* weer iets duidelijker maken. Er zijn geen bewoningssporen gevonden die aansluiten bij wat reeds bekend is van de *vicus*. Eerder gaat het om lagen waarin bijzonder veel aardewerk en bouwpuin is gevonden. Deze lagen beperken zich tot werkputten 1 en 2; in de rest van het tracé zijn deze niet meer herkend.

De verklaring van deze lagen kan gevonden worden door te kijken wat er op de historische kaarten is aangegeven. Hierop staat telkens een geul aangeduid ter hoogte van de Visserstraat, die in verbinding stond met de Rupel. De kaarten wijzen niet uit of deze geul ook watervoerend was, maar afgaande op de bodemprofielen die zijn opgenomen in het tracé van de Visserstraat lijkt dit niet het geval te zijn geweest. Althans niet in de nieuwe/nieuwste tijd.

Het ontbreken van bewoningssporen en de aanwezigheid van een dik pakket ter plaatse van de geul doet vermoeden dat deze ook al aanwezig was tijdens de Romeinse tijd, en zelfs nog verder doorliep dan op de historische kaarten is aangegeven. Ook hier is niet duidelijk of de geul watervoerend is geweest; mogelijk kan het zijn dat deze af en toe is ondergelopen maar er zijn geen eenduidige aanwijzingen hiervoor gevonden in de profielen. Aangezien er geen bewoningssporen zijn vastgesteld, zal deze locatie met zekerheid te nat zijn geweest voor bewoning.

De openliggende geul lijkt als dumpplaats te zijn gebruikt. Het dikke pakket waarin bijzonder veel materiaal is gevonden, is hier het resultaat van.

Er is een grote hoeveelheid aardewerk in gevonden. Het aardewerkensemble laat een grote variëteit aan groepen en vormtypen zien. Het grootste aandeel van het aardewerk is gevonden in de Romeinse laag die in werkputten 1 en 2 is vastgesteld. Er zijn scherven gevonden van tafelaar, gebruiks aardewerk en containers. Voor alle aardewerkgroepen en -typen is vastgesteld dat het materiaal sterk verweerd en/of verbrand is. Globaal kan het aardewerk gedateerd worden in de tweede helft van de 2e eeuw tot en met de 3e eeuw, hoewel er ook enkele fragmenten zijn die mogelijk een wat vroegere datering hebben. Het is niet te zeggen of dit de weerslag is van één huishouden of dat het materiaal is dat gedurende langere tijd is gedumpt en dus meerdere huishoudens kan representeren.

Wat het bouw materiaal betreft, kan een hele grote hoeveelheid dakbedekkingsmateriaal worden onderscheiden (*tegulae* en *imbrices*). Ander bouwkeramiek is beperkt: tegels zijn slechts weinig vertegenwoordigd; *tubuli* en andere vormtypen helemaal niet. Tot het bouwpuin kan ook de grote hoeveelheid spijkers gerekend worden. Spijkers kunnen gebruikt zijn voor de dakdragende constructies, waardoor zij ook tot de groep van het ‘dak-materiaal’ gerekend kunnen worden. Zij

10 LITERATUUR

10.1 URL'S

CAI, 2024. Centraal Archeologisch Inventaris, <http://cai.onroerenderfgoed.be/> (geraadpleegd op 24 november 2024).

DOV VLAANDEREN, 2022. Databank Ondergrond Vlaanderen, <https://dov.vlaanderen.be/> (geraadpleegd op 24 november 2024).

GEOPUNT, 2023. GEOPUNT VLAANDEREN, <https://www.geopunt.be/> (geraadpleegd op 24 november 2024).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED, 2022. Inventaris Onroerend Erfgoed, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be> (geraadpleegd op 24 november 2024).

10.2 LITERATUUR

ANNAERT R. 2012: *Rumst-3-Rivierensite*, ongepubliceerd rapport Onroerend Erfgoed.

BATEN I. & HUYBRECHTS W. 2002: *De historische bedding van de bevaarbare Nete*, Verslag van het Instituut voor Natuurbehoud, s.l.

BAUWENS-LESENNE M. 1965: *Bibliografisch Repertorium der Oudheidkundige vondsten in de provincie Antwerpen (Vanaf de vroegste tijden tot de Noormannen)*, Oudheidkundige repertoria. Reeks A. Bibliografische repertoria, Oudheidkundige repertoria. Reeks A. Bibliografische repertoria, Brussel.

DHAEZE W. 2011: De Romeinse kustverdediging langs de Noordzee en het Kanaal van 120 tot 410 na Chr., Gent.

HOLSTEIN C. 2021: Archeologische evaluatie van het bodemarchief ter hoogte van de Visserstraat en de Veerstraat te Rumst (provincie Antwerpen). Archeologienota, ABO Archeologische Rapporten 1564, Aartselaar.

JACOBS B. & SEVENANTS W. 2010: Rumst-Molenveld. Romeinse nederzetting, Romeins kamp, *Archeologie in de provincie Antwerpen* 7.

MANDART Y. & WARMENBOL E. 2018: Une statuette de Mercure découverte à Rumst (prov. Antwerpen), anciennement dans la collection Louis Stroobant (1862-1950), *Signa* 7, 161-165.

MESTDAGH B. & BRACKE M. 2017: Archeologische prospectie Rumst Romeins Veld (prov. Antwerpen). Basisrapport, Rapport 2017/02, Ingelmunster.

PLOMTEUX G., STEYAERT R. & WYLLEMAN L. 1985: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 10N3 (Ru-Z), Brussel-Gent.

SCHELTJENS S. 2008: Onderzoek naar Gallo-Romeinse phalerae als onderdeel van Romeinse militaire paardenuitrusting. De militaire site te Rumst-Molenveld als uitgangspunt voor de studie van Gallo-Romeinse phalerae in Vlaanderen, onuitgegeven Masterthesis Vrije Universiteit Brussel.

SEVENANTS W. 1991: Rumst: in het spoor van haar verleden. Eerste resultaten van 3 jaar archeologisch bodemonderzoek te Rumst – Molenveld. Mechelen.

SEVENANTS W. & SAEY T. 2020: Archeologisch onderzoek naar het kasteel van Rumst (prov. Antwerpen). Resultaten van het bureauonderzoek, landschappelijk booronderzoek en geofysisch onderzoek, ongepubliceerd rapport.

SEVENTANTS W. & VAN HEESCH J. 1987: The Roman coin moulds of Rumst (Belgium), *Acta Archaeologica Lovaniensia* 26-27, 29-39.

STROOBANT L. 1904-1905: La Taxandrie préhistorique, *Taxandria* 2, 205-206.

STROOBANT L. 1936: Bijdrage tot de voorgeschiedenis van Rumst, *Oudheid en Kunst. Algemeen tijdschrift voor Kempische geschiedenis*, jg. XXVII,11.3, 63-75.

VAN RANST E. & SYS C. 2000: Eenvoudige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20.000), Gent.

